

6 Dutkanráđit – 40 jagi sámi dutkamii

Kari Morthensen, earenoamášráđdeaddi, Norgga dutkanráđđi

Čoahkkáigeassu

Kapihtal addá kronologalaš ovdanbuktima organiserejuvvon áŋgiruššamis sámi humanisttalaš ja servodatdieđadutkamis Norgga álbmotdiehtaga dutkanráđis(NADD) ja Norgga dutkanráđis, ja čájeha movt muhtin fokussuorggit leat gieđahallon daid iešguđet prográmmain.

Humanisttalaš dutkama ráđđi (HDR) NADDas álggahuvvui dat vuosttaš dutkanprográmma, mii bisttii badjel logi jagi ja lei HDRa buot guhkimus prográmma. Dutkanráđiidvuogádat lea dássázii ruhtadan golbma prográmma. Guokte dain ledje logi jagi áigodahkii – dat nubbi lea ain jođus, muhto lea dál loahpahuvvome -, okta ges lei viđa jagi áigodahkii. Gaskal prográmmaáigodagaid leat ráđit juolludan ruđaid sámi humanisttalaš ja sámi servodatdiehtaga dutkamii, muhto dain lea leamaš unnit organiserejuvvon stivrejupmi ja čuovvoleapmi go prográmmain. Prográmmaid bušeahtta ja juolludeamit oktiibuot leat gártan 167 milliuvnna ruvnno.

Dat vuosttaš dutkanprográmma eanemusat čalmmustahtti earenoamáš váttisvuodačuolmmaid, mat guske sámi dutkamii ja dutkanbirrasiid huksemiidda. Prográmma anii mánga earenoamáš váikkuhangaskaoami, dieđalašteoriijai lei sierra oasseprográmma ja konkrehtalaš dárbbuid vuodul ledje mánggalágán vuogit ásahusdoarjagii. Dat nubbi prográmma, mii álggahuvvui logi jagi maŋŋil dan vuosttaža, ohcalii soames gerddiid earenoamáš váikkuhangaskaomiid, ovdamearkka dihte gelbbolašvuodaloktendoarjaga allaskuvllaide. Dálá prográmma lea eanas ávkástallan dain gaskaomiin maid muđui Dutkanráđđi atná. Oaidnit ahte sámi dutkanbirrasat unnit dárbbasit earenoamáš ortnegiid dál, earret daid ovttaskas doavttirgrádistipeanddaid, maid Dutkanráđđi muđui lea juo heaitán. Oktiibuot lea Dutkanráđđi dan 40 jagis juolludan 34 doavttirgrádistipeandda, viđas dain leat oassin stuorit dutkanprošeavttas.

Go guoská fáttáide, de NADDa čalmmustahtte sámi dutkamis daid árbevirolaš dutkanfágaid, muhto maŋŋil leat sámi dutkanprográmmat beroštan fáttáin ja váttisvuodačuolmmain mat guoskkahit eambo humanisttalaš ja servodatdieđalaš fágaid. Sámegillii maid lea biddjon eambo fuomášupmi buot prográmmain. Dat guoská maid daid smávva sámi gielaide- ja kultursurggiide, ja dađistaga lea juolluduvvon ruhta maidái prošeavttaide main lea sámi giella ja kultuvra olggobealde Norgga, mii lea leamaš dutkanguovlun.

Earenoamášvuohta dutkanráđi guottuin sámi dutkama ektui lea ahte 1976 rájes otnáži leat juolluduvvon ruđat bisánkeahtá, maiddá “gaskaáigodagaid” gaskal prográmmaid. Humanisttalaš ja servodatdiehtaga dutkamiin ja muđui dutkanráđiid siskkobealde ii leat leamaš dábálaš ahte fuolahit vai šaddá kontinuehta surggiin, main leat leamaš áigeráddjejuvvon prográmmat. Statistihka lea ráhkaduvvon earenoamážiid dán artihkkalii iige lea almmuhuvvon ovdal. Muhtin válljejuvvon prošeavttat dan guovtti mañemus prográmmas ovdanbuktojuvvojit rámmaid siste.

6.1 Álgu

Norgga dutkanráđiin lea guhkes árbevierru go guoská sámi dutkamii humanisttalaš ja servodatdieđalaš fágaid ánggirdeapmái.¹ Dat vuosttaš merkejuvvon ruhtademiin sámi humanisttalaš dutkamis álggahuvvui 1976, ja vuosttaš dutkanprográmma álggahuvvui 1981, ja dan rájes dássáži manná bisánkeahtes linja dutkanprográmmaiguin ja -ággirdemiiguin siskkobealde daid fágaid. Norga lea áidna riika mii sáhtá čájehit ulbmilaš ánggirdeami sámi dutkamii nie guhkes áiggi badjel. Prográmmaid guhkkodat, ásahus ja bušeahtha lea rievddadan, ja lea dat maid áiggun čuvget dán artihkkalis.

Iešguđetlágan prográmmat ja ánggirdeamit dutkanráđiidvuogádagas leat ruhtadan sámi gullelaš dutkamiid siskkobealde iežaset fáttáid. Maiddá siskkobealde “friddja prošeaktadoarjaga” leat juolluduvvon ruđat sámi dutkanprošeavttaide. Dán artihkkalis áiggun dušše geahčadit daid prográmmaid mat čielgasit leat badjelasat váldán ovddasvástádusa háhkat ja ovdánahttit sámi dutkama ja sámi dutkanbirrasiid. Danne čalmmustahtá artihkal daid humanisttalaš ja servodatdieđalaš prográmmaid ja ánggirdemiid.

6.1.1 Mii lea dutkanprográmma?

Dutkanráđi organisere iežaset doaimmaid áigeráddjejuvvon prográmmaide. Dat daguha ahte ulbmilaččat barget earenoamážiid vuoruhuvvon surggiiguin ja ovddidit koordinerema, ovttasbarggu ja diehtajuohkinlonohallama gaskal iešguđet dutkanbirrasiid. Ovttá dutkanprográmmas lea stivra, mii stivre prográmmaplána mielde, geahččá vai prošeavttat olahit prográmma ulbmiliid ja čuovvolit prošeavttaid dađistaga.

Dutkanráđi prográmmain sáhtá leat ulbmilin ovdanbuktit anihahtti dutkanbohtosiid, muhto Ráđi vuodđodutkanprográmmain leat maiddá viidát ulbmilat ja guoskkaha dávjá dutkansuorggi rekrutteremii ja veahkeha hukset dutkanbirrasiid guhkesáiggi ektui. Buot prográmmat sámi dutkamiin leat leamaš vuodđodutkanprográmmat.

¹Áigodagas 1945 gitta 1993 ásahuvvojedje vihtta dutkanráđi Norggas: Norgga teknihkalaš-luonddudiehtaga dutkanráđi (NTNL, 1945), Norgga dábálašdiehtaga dutkanráđi (NDDD, 1949), Norgga guolástandutkanráđi (NGDR, maiddá 1949), Norgga eanandoalldiehtaga dutkanráđi (NEDD, 1972) ja 1987 rájes ges Norgga ráđi geavahuvvon servodatdutkanis (NORGS), mii ii lean mielde NDDD Servodatplánema dutkanrádis (SPDR). Lei NDDD Humanisttalaš dutkanráđi mii álggii várret ruđaid sámi dutkamii. Dát váren rievdaduvvui prográmmain, ja várrejuvvo maiddá ruđat studeantastipeandan servodatdiehtagis NDDD Servodatdiehtaga dutkanrádis. 1993 biddjojedje visot rádit oktii Norgga dutkanráđin. Lei NDDD ánggirdeapmi sámi dutkamii mii ráhkadii vuodu Norgga dutkanráđi prográmmaide sámi dutkamiin.

6.1.2 Diehtomateriálat

Diehtovuoddu artihkkalii lea, áiggi ja praktihkalaš sivaidd geažil, ráddjejuvvon dasa mii dál lea Norgga dutkanrádis. Áigodagas 1976-1980 eai leat makkárga dieđut, ja dieđut leat maid vátnásat áigodagas 1983-93 servodatdiehtaga ángiruššama hárrái. Muđui leat eará doaimmat bures duodaštuvvon. Lihkkus lea prográmma “Sámi ja kvena giella, historjá ja kultuvra” vuđolaččat árvvoštallon (geahča 6.2.1.1). Dát prográmma lea ollu buorebut dokumenterejuvvon go dan ovddit áigodagas, mas ii lean čielgasit organiserejuvvon prográmma. Dasto lassána diehtokvalitehta fas, seammás go almmolaš doaimmaide šaddet eambo gáibádusat registreremii ja raporteremii.

Tabellain bohtet ovdán prošeavttat ja prošeaktašlájat juhkkajuvvon fágaide ja ásausaide, earret áigodagas 1994-2000, go dalle eai gávdno dieđut fágasirremis. Dat leat ráddjejuvvon juolludemiide, maid oidne leat njuolgut rekruterejeaddjin dahje gelbbolašvuodahuksejeaddjin. Eará doaibmajut eai leat váldon mielde, nugo guossedutkan-, professora II-, olgoriikastipeanda, lágidan- ja almmuhandoarjagat. Prošeaktašlájat leat čállojuvvon daiguin namahusaiguin go ledje dan áigodagas mii guoská tabellii. “Váldofágastipeanda” lea ovdamearka dihte molson nama “studeantastipeandan” ja maŋgil fas “mastergrádistipeandan” daid jagiid go dán artihkkalis lea sáhka.

Dan guovtti prográmmas Norgga dutkanrádis leat maid váldon mielde tabellat, mat čájehit makkár prošeaktašlájat almmuhuvvojedje jagis jahkái prográmmaáigodagain. Diekkár dieđuid ii leat leamaš vejolaš gávdnat daid eará áigodagain.

Daid jagiid go dán artihkkalis lea sáhka, de lea sihke jurddašeapmi ja terminologijja rievdan, dan ektui mii lea čatnasan dutkanjuolludemiide. Dan lea maid organiseren dahkan, sihke departemeanttain ja dutkanvuogádagain². Dien mun čielggadan oanehaččat dakko gokko oaivvildan leat dárkun.

6.2 Kronologalaš geahčadeapmi prográmmain ja ángiruššamiin

6.2.1 1981-1993

6.2.1.1 "Sámi ja kvena giella, historjá ja kultuvra" (1981-1990)

NDDDa Humanisttalaš dutkanráddi (HDR) álggahii 1981 dutkanprográmma mas dutkagohte sámi ja kvena giella, historjjá ja kultuvrra. Duogáš dasa lei *Humanioraguorahallan*³, stuora bargu maid HDR oaččui doaimmahuvvot 1973-76, ja mii čájehehii kulturdutkamiid čearddalaš

² NDDDa vuodđodutkanrádis lei humanisttalaš ja servodatdieđalaš dutkan organiserejuvvon goabbat ge rádis, Humanisttalaš dutkanráddi (HDR) ja Servodatdieđalašráddi (SDR). Diet guokte rádi ángirušaiga sámi dutkamii. (geahča 2.1.1 ja 2.1.2). Maŋgil go ovttahtte dutkanrádiid (geahča 1.1), de ovttahttuiga humanisttalaš ja servodatdieđalaš dutkamat seamma suorgái, sámi dutkama ángiruššan maid biddjui ovttasadjái. Dálá dutkanrádis, Norgga dutkanrádis, leat dat sámi dutkanrádiidprográmmat ruhtaduvvon Dieđalaš divišuvnnas, mas lea ovddasvástádus juohke suorggi vuodđodutkamis. Sámi dutkama prográmmat leat liikká ráddjejuvvon humaniorai ja servodatdiehtagii.

³ *Humanioračielggadeapmi*, Norgga dábálašdieđalaš dutkanráddi, Humanisttalaš dutkanráddi, Oslo 1976

unnitlogu álbmogiid birra lea unnán dutkojuvvon Norggas. Ráđđi lei juolludan lagabui 3 mill. ruvnno sámi dilálašvuodaid birra dutkamiidda 1976-1980, ja dál mearridedje álggahit logi jahkái dutkanprográmma minoritehtakulturdukamii 1980.⁴ Nie guhkes áigásaš prográmmaáŋgiruššama ii lean HDR ruhtadan ovdal. Álggaheaddjin lei dalá sátnejodiheaddji HDR, John Herstad, gii lei historjá professor Tromssa universitehtas ja gii lei lagabus sámi ja kvena dilálašvuodaid go eanas dat eará ráđdeláhtut. Ráđđi viečcai notáhtaid 15 dutkis iešguđet fágas, gos sii čielggadedje dutkandárbbu fágain, ja Narve Bjørge, gii maid čohkkái HDR, čohkkáigesii⁵ daid notáhtaid ja ovdanbuvttii árvalusaid doaibmabijuide ja vuoruhemiide.

Daid ovdabarggu dihte hábmejuvvui prográmma golmmain oasseprográmmain:

- Dieđalašteorehtalaš prográmma humanisttalaš čuvgehus minoritehtadukamii, mii galggai čađahuvvot ovdemus, ja galggai leat doarjjan daidda čuovvovaš dutkanprográmmaide
- Dutkanprográmma kvena giela, historjjá ja kultuvrra birra
- Rekrutteren- ja dutkanprográmma sámi gillii, historjái ja kultuvrii

Prográmma loahpahuuvui ásahusdoarjaga áŋgiruššamiin.

Dán artihkkalis muitaluvo dušše daid sámi áššáiguoskevaš osiin prográmmas.

Mánjga fáganotáhtas, mat ledje vuodđun dutkanprográmmii, čujuhedje ahte álgoálbmotdutkan galgá dáhpáhuvvat álgoálbmogiid iežaset premissaid vuodul, diet áššečuolbma ii čielgasit namuhuvvon prográmmas, muhto dat dieđalašteorehtalašprográmma, mii duohtavuodas lei okta prošeakta, lei oaivvilduvvon galggai bargat dakkár gažaldagaiguin. Álmuhuvvojedje mánja artihkkala prošeavttas, ja dain lea earenoamáš rolla almmolaš digaštallamis minoritehtaid ja minoritehtadukamis.

⁴*Dutkanprográmma árvoštallan Sámi ja kvena gielas, historjjás ja kultuvrras*, Norgga dábálašdieđalaš dutkanráđđi 1992, ISBN 82-7216-798-0

⁵ "Čohkkáigeassu notáhta Humanisttalaš dutkanráđdis "Fágalaš ovdánahttinprográmma sámi ja kvena gielas, historjjás ja kultuvrras", Tromsa, golgotmánu 1980"

Tabealla 6.1 Prošeaktašlájat “Sámi ja kvena gielas, historjjás ja kultuvrras” (sámi oassi) juhkkon ásahusaid mielde

	Váldofága- stipeanda	Oahppo- stipeanda	Dr. art.- stipeanda	Prošeakta- doarjja	Dutkan- stipeanda	Ásahus- doarjja	SUPMI
Tromssa universitehta	13	3		4		1	21
Sámi allaskuvla						1	1
Davviriikkalaš Sámi Instituhtta				1	2	4	7
Oslo universitehta	3			1	1		5
Bergena universitehta			1				1
Troanddima universitehta	1			2	1	1	5
Bådádđjo DH				1			1
Álttá oahpaheaddjiallaskuvla					1		1
Stáhta oahpaheaddjiallaskuvla hábmemis	1						1
Norgga álbmotmusea				1			1
Ásahusgullevašvuohta ii leat čielggas	2			1			3
SUPMI	20	3	1	11	4	7	46

Tabealla 6.2 Prošeaktašlájat “Sámi ja kvena gielas, historjjás ja kultuvrras” (sámi oassi) juhkkovuvvon fágaide

	Váldofága- stipeanda	Oahppo- stipeanda	Dr. art.- ⁶ stipeanda	Prošeakta- doarjja	Dutkan- stipeanda	Ásahus- doarjja	SUPMI
Antropologiiija	1		1		1		3
Arkeologiiija	2						2
Etnologiiija	1						1
Filosofijai					1		1
Historjá	6	2		6	1	2	17
Dáiddahistorjá	3			1			4
Girjjálašvuođadieđa	1						1
Mediadieđa					1		1
Pedagogihkka						1	1
Religiovdnadieđa	1						1
Gielladieđa	4			2		2	8
Stáhtadieđa	1				1		2
Doaresfágalaš		1			1	2	4
SUPMI	20	3	1	9	6	7	46

⁶ Dr. art. lei dien áigge odđa sorttat doavttirgráda, masa háliidedje fokusa maiddái sámi oktavuodas. Doarjja dr.philos.-diedalaščállagiidda addojedje dutkan- dahje oahppostipeandan.

Tabealla 6.3 Prošeaktašlájat “Sámi ja kvena gielas, historjjás ja kultuvrras” (sámi oassi) juhkkoujvovon fágaide ja ásausaide

	N S I	Sámi allasku vla	Tromssa univ.	Oslo univ.	Troand dima univ.	Bergen univ.	Bådåd jo DH	Álttá oahpah eaddjia llaskuv la	Stáhta oahpah eaddji allasku vla hábm emis	Norgga álbmot musea	Ásah us gulle vašv uoht a ii čielg gas	SUPM I
Antropologiiija			1	1		1						3
Arkeologiiija			2									2
Etnologiiija				1								1
Filosofiiija	1											1
Historjá	2		10	1	2		1					16
Dáidda historjá	1								1		2	4
Girjjálašvuodad ieda			1									1
Mediadieda								1				1
Pedagogihkka		1										1
Religiovdna ieda				1								1
Gielladieda	4		4	1							1	10
Stáhtadieda			1							1		2
Doaresfágalaš			2			1						3
SUPMI	8	1	21	5	3	1	1	1	1	1	3	46

Tabealla 6.4 Prošeaktašlájat “Sámi ja kvena gielas, historjjás ja kultuvrras” (sámi oassi) juhkkoujvovon sohka-beali ektui

	Nissonolbmot	Dievdoolbmot	SUPMI	Mearkkašumit
Váldofágastipeanda	9	11	20	
Dr.art.-stipeanda		1	1	
Oahppostipeanda ⁷	1	2	3	
Prošeaktadoarjja	7	15	22	11 prošeavtta, 5 dain ledje mielde eambo olbmot
Dutkanstipeanda	1	3	4	
Ásahusdoarjja	3	6	9	7 juolludeami
SUPMI	21	38	59	

Ii leat leamaš vejolaš ovdanbuktit dieđuid makkár almmuhanpraksisa dán prográmmas lea leamaš.

Prográmma árvvoštallui⁸ lávdegottis, maid Ubmi universitehta profesora Evert Baudou jodihii. Lávdegoddi čadahii hui vuđolaš barggu ja guorahalle sihke prográmma ulbmila,

⁷ Go dr.art.-stipeanddas galgai boahit doavttirgrádačalus, de eai sáhtán oahppostipeanddat veahkehit makkár ge lágan gelbbolašvuodaovdánahttimii – doavttirgrádačallosii, artihkkaldoaimeaheapmái dahje earái. Diet prošeaktasorta ii leat šat anus.

oasseprográmmaid ja ovttaskas bohtosiid. Sii celke positiivvalaččat ulbmila ektui ja oasseprográmmaid jurdagiin, muhto čujuhedje ahte nie stuora ja viiddis dutkanprográmmas livčče galgan čielgasit ja bajit jodiheapmi, mas lea eambo ovddasvástádus álggu rájes juo. (Diekkár bajit jodiheapmi ollašuvai 1984.) Ásahusdoarjaga ektui, mii lei mañemusas, oaivvildedje ahte lei hui bures jođihuvvon ja lihkestuvvan.

Lávdegoddi oaivvildii ahte ledje buorit, muhto beare moadde, prošeavtta sámi gielladutkamis, mat adde vuođu viidásit dutkamii ja mat livčče sáhtán šaddat beroštahttin gaskariikkalaš minortehtagielladutkanperspektiivvas. Arkeologijja ja etnologijja ektui lei prográmma nanusmahtán dutkanbirrasiid, ožžon buori gelbbolašvuođahuksema ja aktualiseren eambo čearddalaš beroštumi. Lávdegoddi lei maid duhtavaš historjjá ja servodatdiehtaga bohtosiiguin, ja čujuhedje ahte prošeavttat ledje addán mávssolaš máhtu, mii sáhtii buoridit mearridanvuođu eiseválddiide.

Lávdegoddi deattuhii ahte prográmma lei lihkestuvvan sihke nuorra dutkiid doarjumiin ja ásahusaid huksemiin, ja ahte Norgga sámi dutkan lei ovdánan ollu guhkkelii go sullásaš dutkan lei Ruotas. Muđui čujuhedje dárbbu aktiivvalaččat ovttasbargat, sihke davviriikkalaččat ja viidábut gaskariikkalaččat, áinnas muhtinlágan fierpmádagain.

Lávdegoddi loahpahii dainna ahte prográmma lei ásahan odđa dilálašvuođa, sihke dutkanpolitihkalaččat ja kulturpolitihkalaččat. Sápmelaččat ledje eambo go ovdal šaddan subjeaktan sámi dutkamis.

6.2.1.2 "Sámi/dáru dutkamát" (áŋgiruššansuorgi servodatdiehtaga siskkobealde 1983-93)

Servodatdiehtaga dutkanrádis (SDDR) NDDDas áŋgirušše maid sámi dutkamiin. Lei álgoálggus jurddašuvvon váldofágastudeanttaide, ovddemusat sápmelaččaide, doarjjan váldofágabargguide sámi/dáru dilálašvuođaid birra. Juolluvvojedje guokte golbma stipeandda jahkásaččat. Studeantstipendiáhtaid lohku lei vuollet 25. SDDR dorjo maid dutkanprográmma sámi dilálašvuođain Tromssa universitehtas ja dutkanbagadallái Sámi instituhtas (SI). Oktiibuot juolludii SDDR veahá badjelaš 3 milliuvna ruvno dán áŋgiruššamii.

6.2.2 1994-2000

1993 ovttastahte buot dutkanrádiid Norggas oktan ráđđin. Diet guokte prográmma sámi dutkamii, maid NDDDa lei ruhtadan, ii čuovvoluvvon dakkaviđe dain odđa prográmmain. Sivvan dasa lei vuosttažettiin go lei ollu bargu dutkanrádi vuogádagaid rievdamemiin, muhto maddái go lei hállu dán suorggis oazžut systemáhtalaš ortnega dan odđa ráđđái. Norgga dutkanráđdi juolludii goitge 3-3,5 mill. ruvno jahkásaččat sámi humanisttalaš ja servodatdieđa dutkamii. Ruđat almmuhuvvo oktii guktii jagis, muhtinlágan friddja prošeaktadoarjjan sámi humanisttalaš ja servodatdieđa dutkama siskkobealde. Áigodagas 1994-2000 almmuhuvvo studeanta- ja doavttirgrádistipeanddat, senior- ja guossedutkanstipeanddat, doarjja dutkanprošeavttaide ja professor-II virggiide, almmuhan- ja

⁸ *Dutkanprográmma árvoštallan Sámi ja kvena gielas, historjjás ja kultuvrras*, Norgga dábálašdiehtaga dutkanráđdi 1992 ISBN 82-7216-798-0

lágidandoarjagat, olgoriikastipeanddat, mátk- ja fierpmádatdoarjagat, ja juolluduvvo ruđat siskkobealde buot doarjjaortnegiid, oktiibuot sullii 23 mill. ruvnno.

Tabealla 6.5 Prošeaktašlájat 1994-2000 juhkkon ásahusaide

	Studeanta- stipeanda	Doavttirgráda stipeanda	Dutkanprošeakta	SUPMI
Davviriikalaš sámi instituhtta	11	5	3	19
Sámi allaskuvla	1			1
Sámi ealáhus- ja ovdánahttinguovddáš		2	1	3
Oslo universitehta			1	1
Bergen universitehta	1		1	2
Tromssa allaskuvla	1			1
Bådádđjo allaskuvla		1		1
Norgga guolástanallaskuvla	1			1
Davviriikalaš sámi instituhtta			2	2
Mánáidsuodjalusa ovdánahttinguovddáš Davvi- Norggas			1	1
NOVA		1		1
Searvegoddefakulteta	1			1
Norgga dutkanráđđi	4	1		5
SUPMI	20	10	9	39

Tabealla 6.6 Prošeaktašlájat 1994-2000 juhkkon sohka beali ektui

	Nissonat	Dievddut	Eahpesihkar	Oktiibuot
Studeantastipeanda	10	6	4	20
Doavttirgrádistipeanda	3	7		10
FoU-prošeavttat		2	7	9
SUPMI	12	14	13	39

Ii leat leamaš vejolaš oažžut doarvái dieđuid movt prošeavttat leat juhkkon fágaid ektui dán áigodagas, nu ahte dás livčče ávki almmuhit daid.

6.2.2.1 Álgoálbmotfierpmádat

Áigodagas 1997-2001 ruhtadii Norgga dutkanráđđi oasi dan nu gohčoduvvon Álgoálbmotfierpmádahkii. Fierpmádagas ledje sámi, álgoálbmot- ja minoritehta váttisvuodačuolmmat rámmán ja lei ovttasbargodoaibmabidju gaskal Sámi dutkamiid guovddáža Tromssa universitehtas, Sámi allaskuvlla ja dalá Sámi instituhtas. Fierpmádagas lei stuora mearkkašupmi ja lea ollu namuhuvvon sámi dutkanoktavuodain. Fierpmádaga ulbmilat ledje

- oahpahit eambo sámi ja sámegiela dutkiid
- veahkehit dasa vai gulahallan buorrána dutkiid gaskkas
- veahkehit dasa vai lassána fágalaš progresaivna ja kvalitehta
- veahkehit dasa vai sámegiella lassána dutkan- ja gaskkustanoktavuođain
- veahkehit dasa vai ovdánahttit áššáigullelaš máhtu sámi servodagas, vai kultuvrralaš ja rievttalaš pluralisma sáhtta ovddiduvvot našuvnnašstáhtas
- nannet álgoálbmotdutkan oabbalaččat ja veahkehit dasa vai šaddá eambo árvu álgoálbmogiid iežaset máhtus

Fierpmádat lei organiserejuvvon váldojovkui, mas lei okta ovddasvástideaddji dutki, guovddášdoaimma lei dutkanjodiheaddjis, stivrenjoavkkus ja čállingottis. Dutkanráđdi ruhtadii belohakkii dutkanjodiheaddji, muhto konkrehtalaš dutkanprošeavttaide fertii ohat doarjaga eará galduin, sihke siskkobealde ja olggobealde Dutkanrádi.

Álgoálbmotfierpmádat oaivvildii ieš⁹ ahte livčče galgan veahá rievdatit vai beroštupmi buorrána daid oassálasti ásašain. Čujuhede ahte dat livčče leamaš earenoamáš mávssolaš sámi ásašaide, go dat ledje dávjá vásihan duppaliid leat minoritehtadilis, sihke sámi beroštumiid áirrasin ja leat smávva ásašain. Sii maiddá deattuhede ahte sin doavttirgádaseminárat ledje ožžon oktasaš ipmárdusa alit dási studeanttain.

Guorahallamis “Guhkes luottaid mielde” árvvoštalaš fierpmádat dáinna lágiin: “Fierpmádat lea leamaš veahkin nanneme diehtujuohkima dan ektui man dárbu lea dutkat sámi servodagas ja lea maid juohkán dieđuid dutkamiid birra mat leat leamaš jođus, seammás go prošeakta lea deattuhan dutkama organiserema ja jodiheami, vai dat ovddida ovtadássásašvuoda gaskal sápmelaččaid ja eará álbmogiid”. Álgoálbmotfierpmádat čujuhusas ávžžuhii lánvegeoddii ahte berrešii ásašuvvot fierpmádat sámi dutkamii ja dakkár fierpmádat berrešii ohat beassat ovtasbargat dutkanbirrasiguin daid eará davviriikkaiguin.

6.2.2.2 Ovdabarggut ođđa dutkanprográmmii - guorahallamat

Stuoradiggedieđáhusas nr. 36 *Dutkan oktasašvuhtii* ja 52 *Norgga sámepolitihkka* (1992-93) jerruiga Sámediggi ja Dutkanráđdi ovtasráđiid guorahallat sámi dutkama dilálašvuodaid. Sámediggi ja Dutkanráđdi soabaiga bargat goabbatge áššiin dán oktavuodas: Sámediggi guorahallat sámi dutkama jodiheami, ruhtadeami ja organiserema, ja Dutkanráđdi ges geahčai váldoosiid ja makkár dárbbut leat dutkamii.

Sámedikki guorahallan¹⁰ guovdilasttii rámmaeavttuid ja organiseren hástalusaid sámi dutkamis ja sisttisoalai danne ollu árvalusaid mat eai njuolgut lean áššáigullelaš Dutkanrádi prográmmaide, muhto sisttisoalai maiddá reflekšuvnnaid dilálašvuodain gaskal sámi servodaga ja dutkama, ahte man dárbu lea sámegiela dutkamii ja rekruteret sápmelaččaid dutkamii. Diet reflekšuvnnat váldojede mielde prográmmii. Guorahallan čujuhii maid ahte sámi servodagas lei maid dutkandárbu, maid prográmma, mas galgá dušše kultuvra- ja servodatdutkan lea mielde, ii sáhte gokčat, go galggašii ovdamearkka dihte dearvvašvuodadutkan maid leat mielde.

⁹ Reive iežas árvvoštallama birra Dutkanráđdi, 22.2.2000

¹⁰ "Guorahallan sámi dutkama birra maid Sámediggi almmuhii juovlamánu 5. beaivvi 1996"

Dutkanráđi guorahallan¹¹ geahčadii dutkama dárbbuid, nugo: máhttodárbu, fágalaš fokussuorggit, rekrutteren, dutkanoahpahuš, fágalaš fierpmádagat, mobilitehta ja ahte bargagoahhtit gaskariikkalaččat. Guorahallan čadahuvvui Dutkanráđi kultuvra ja servodaga suorggis, ja eanas dat doaibmabijut mat árvaluvvo sisttisdolle dilálašvuodaid kultuvrra- ja servodatdutkanis. Guorahallan čielggadii ahte lei dutkandárbu ollu árbevirolaš dutkanfágain. Dasa lassin čujuhedje ahte lei dárbu rekrutteremii ja gelbbolašvuodahuksemii, mas earenoamáziid deattuhedje studeantastipeandda ja váilevaš fálaldagaid sámi fáttain doavttirgrádoahpahušas. Árbevirolaš máhttu, kulturhistorjjálaš gáldomateriála registreremii ja ahte museasuorgái lei dárbu. Okta kapihtal lei sámi dutkama ehtalaš váttisvuodaid birra, lulli-, julev- ja nuortalašsápmelaččat galge loktejuvvot oidnosii, ja okta kapihtal ges lei sámi dutkama gaskariikkalaš čuvgejumi birra. Nugo Sámedikki guorahallamis, de deattuhii maid dát ahte sápmelaččat eanemusat galge ieža jođihit iežaset ovdáneami ja sápmelaččain lei dárbu dutkamii juohke suorggis, vai sáhttet leat veahkkinn ovdánahttit sámi servodaga.

6.2.2.3 Mii lea sámi dutkan - Dutkanráđis?

Movt galgá meroštallat “sámi dutkama”, dan gažaldaga guorahalai maid Dutkanráđdi. Ráđdi čilgii iežaset čilgehusa dáinna lágiin:

Dutkanráđđái ii leat mearrideaddjin go ruhtadit dutkamiid ahte gávdno almmolaččat dohkkehuvvon meroštallan mii sámi dutkan lea. Dutkanráđdi sáhtta ruhtadit dutkamiid, mat leat relevánta sámi servodahkii ja dutkamušaid sámi dilálašvuodain, mat beroštahttet earáid maid go sápmelaččaid. Dutkanráđdi áigu leat veahkkinn rekruttereme sápmelaččaid dutkamii, muhto ii bija gáibádusaid go galget ruhtadit prošeavttaid “sámi dutkama” namas, ahte leat sápmelaččat geat daid čadahit – vaikko vel dovddastit ge ahte muhtin dilálašvuodain bajida dutkama kvalitehta go dutkit ieža leat sápmelaččat. (s. 5)

Diekkár miellaguottut meroštallangažaldagas leat leamaš vuodđun Dutkanráđi ruhtadeamis sámi dutkamii juo dalá rájes. Ii mearkkaš gal ahte eai leat, earenoamáziid rekrutteren oktavuodas, ohcalan sámi duogáža ohcciin. Kvalitehta lea álo mannan ovdalii go ohcciid čearddalašvuohhta.

6.2.2.4 Doaibmaplána

Dutkanráđdi anii dan guokte guorahallama duogážiin go ráhkadii doaibmaplána sámi dutkamii¹², mii mearriduvvui Váldostivrras čakčamánu 2000. Doaibmaplána deattuhii fierpmádaga ja ovttasbargodoaibmabijuid, sihke siskkobeaalde ja gaskal dutkanásahusaid ja guoskevaš politihkalaš orgánaid, ja bargguide main leat ehtalaš čuolmmat. Lassin aktiivvalaš bargui oččodit sámi dutkamiid Dutkanráđi prográmmaide ja doaibmabijuide muđui, de sisttisdoalai doaibmaplána prográmma sámi humanisttalaš ja servodatdieđa dutkama, mii álggahuvvui jagi maŋŋil, geahča 6.2.4.

¹¹ "Sámi dutkan. Dutkanráđi guorahallan skábmamánu 1998"

¹² "Dutkanráđi áŋgiruššan sámi dutkamii – doaibmaplána mearriduvvon Váldostivrras čakčamánu 6. beaivvi 2000"

6.2.3 Gosa šadde kvenat?

ILO-konvenšuvnna ratifiseren álgoálbmogiid ja čearddalašálbmogiin iešheanalaš stáhtain 1990 dohkkehii Norga sápmelaččaid álgoálbmogiin. Stuoradiggedieđáhusas nr. 15 (2000-2001) *Našunála minoritehtat Norggas – Stáhta politihkka juvddálaččaid, kvenaid, rom-álbmoga, romániálbmoga ja vuovdesuopmelaččaid ektui* gohčodedje kvenaid našunála minoritehtan, oktan romániálbmogiin, Rom-álbmogiin, juvddálaččaiguin ja vuovdesuopmelaččaiguin. Stuoradiggedieđáhus lei čuovvoleapmin dasa go Norga lei ratifiseren *Eurohpáráđi konvenšuvnna gáhttet našunála minoritehtaid* 1998. Go Norgga dutkanráđđii guorahalai duogáža go galgá álggahit ođđa prográmma sámi dutkamii, de gávnnaheđje ahte ii leat lunddolaš váldit kvenaid dasa mielde. Ásahuvvui sierra ángiruššan kvena dutkama ektui, mii dáhpáhuvai áigodagas 1993-2010, ja masa ruhtaduvvui 1 – 1,5 mill. ruvno jahkásaččat gitta 2008 rádjái. Dan hálddašii álggos Dutkanráđđi ja 2003 rájes ges Tromssa universitehta. Maŋŋil dan ii leat Dutkanráđđi nammadan ruđaid kvena dutkamii, muhto gulahallá Kommunála- ja ođasmáhttindepartemeanttain jus ain galget ángiruššat dutkan našunála minoritehtaid.

6.2.4 2001-2005

6.2.4.1 "Sámi dutkama prográmma" - duogáš

Vuodđun dasa ahte álggahit sámi dutkamii prográmma Norgga dutkanráđdis gávdne máŋgga dokumeanttas: Stuoradiggedieđáhus nr 41 (1996-97) *Norgga sámepolitihka birra*, Stuoradiggedieđáhus nr. 39 (1998-99) *Dutkan áigeearus ja NAČ 200:3 Sámi oahpaheaddjioahppu – gaskal iešguđetlágán máhttoárbevieruid*, Dutkanráđi iežas doaibmaplána ja diet namuhuvvon guorahallamat Sámedikkis ja Dutkanráđis sámi dutkama birra.

6.2.4.2 Prográmmaplána

“Sámi dutkama prográmma” prográmmaplána problematiserii dutkiid vuolggasaji ja duogáža eambo čielgaseabbon go NDDD-prográmma:

Dat máhttu mii ovdanbukto dutkama bokte, lea nugo buot eará máhttu, báidnon dutkiid duogázis, sohkabealis ja oaidninvuogi ektui. Go maiddái dutkanbohtosat leat “Posišonerejuvnon máhttu”, de dovdo dat hui bures álgoálbmotservodat dutkama ektui. Dađi mielde go dutkan lea ožžon eambo mearkkašumi dasa movt ipmirdit sámi servodaga ovdáneami, de dávjijbut jerro gažaldat dutkama diehtelasvuoda árvofámu dahje autoritehta ektui. (.....) Digaštallama vuodđogažaldat čielggada dan movt dutkiid geahččanguovllus lea guovddáš mearkkašupmi dutkamii, seamma ollu go fáddáválljen ja dulkon lea. Go olggobealde geahččá, de jerrojit beroštahti gažaldagat nugo “mii lea earenoamášvuolta ja mii earuha sámi kultuvrra ja servodaga” ja “movt sápmelaččat báinnahallet servodahkii muđui”. Diekkár gažaldagaid duohken, mat čalmmustahttet sápmelaččaid “erohusa”, de lea dain dakkár dajakehtes “mii” ja guorahalakehtes mihttu dahje standárda mas eanetlohkoservodat ráhkada dábálašvuodadili. Go siskkobealde geahččá, de ii dárbbas leat nu ahte lea dat “norgga” mii lea referánsarámma. Danne leage guovddáš hástalus sámi dutkamis ráhpat dulkomii, mat eai dárbbas leat interetnalaš dahje unnitlogu - eanetlogu - geahččanguovllus. Šaddá hui dehálaš hukset dutkama perspektiivva sámi vásáhusaid, doahpagiid ja árvvuid vuodul.¹³

¹³ "Sámi dutkama prográmma. Prográmmaplána", s. 4

Dieinna oktiivevehemiin galggai prográmma dutkan heivehuvvot guovtti váldosuorggi ektui, mii maid galggai sajáiduvvon siskkobealde- ja olggobealde perspektiivvas: “Sámi iešcealkin: ovdanbuktin ja eavttut” ja “Sámi servodateallin: oktavuoha ja ášahusaid oaidnu”. Sámi iešcealkin suorggis galggai prográmma ruhtadit sámegiela dutkamiid, girjjálašvuoda ovdanbuktimiid, nugo luohiti, álbmotmáidnasat, cuvccat ja muitalusat, sámi dološáiggi, odđáigásaš kultuvrralaš ovdanbuktima ja almmolašvuoda, ja sámi mánáid ja nuoraid sosiála arenat ja cealkimat. Dutkan oktavuodaid ja ášahusaid oainnus galggai sisttisoallat biras- ja hálddašánválttisvuodaid, riektesajádaga, odđáigásaš sámi ášahusaid, politihkalaš hábmema, ja ealáhusovdáneami institušonaliserema. Sámi dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusaid dutkan guoskkai maid muhtin muddui prográmmii, muhto deattuhuvvui ahte jus galgá leat vejolašvuoha dutkat dán suorggis, de ferde oazžut eará sajis maid ruhtadeami go dušše dáidda maidda prográmma lei jurddašuvvon álgo álggus.

Prográmma váldomihttu lei rekrutteret ja oččodit dutkamii, mii sáhtášii addit odđa ipmárdusa ja addit odđa perspektiivva, ja dasa lassin oččodit sámi dutkama ektui ovttasbargat doaresfágalaččat ja mánggaid ášahusaid. Prográmma galggai sihke fuolahit ja ovdánahttit fágasurggiid, dutkansurggiid ja –birrasiid, main eai leat nu guhkes dutkanárbevierut go dain ásaiduvvan surggiin leat, ja dasa lassin leat veahkkin hukseme máhttovuodu mii lea ávkin sihke sámi ja dáčča mearrideddjiide. Oktanuppelohkái oassemihtu galge leat veahkkin olaheame váldomihtu.

Prográmma áiggui atnit buot daid doarjjaortnegiid Dutkanráđdi dábálaččat anii vuodđodutkamiid oktavuodas. Dasa lassin áiggui prográmma geavahit soames unnit earenoamášortnega, nugo “loahpahanstipeandda”, mas lei 6 mánu bálká dutkiide geat áigo gearggahit dutkanbarggu dahje dieđalaš artihkkaliid. Dutkit ja studeanttat, geain lei dárbu oahppat sámegiela dutkama oktavuodas, sáhtte ohat “gelbbolašvuodaloktenstipeandda” 6-12 mánnui.

6.2.4.3 Prográmma ruhtadeapmi ja doaimmaheapmi

Álgoálggus galggai prográmma ruhtaduvvot Dutkanráđi “dábálaš ruđain”, mii mearkkaša daid ruđaiguin maid Girko-, oahpahas- ja dutkandepartemeanta juolludii Ráđi friddja háldogeavaheapmái, ja juolluduvvon ruđaiguin Kommunáladepartemeantas, mas lea bajimus ovddasvástáduš Norgga sámepolitihkas. Prográmmastivra geahččalii oazžut eambo departemeanttaid veahkkin, go juo mángga suorggis, main prográmma háliidii oazžut ruhtaduvvot dutkamiid, gulle eará departemeanttaid ovddasvástádušsuorgái. Dieiguin geahččalemiiguin ii olahan gosage, nu ahte Sámediggi háliidii viiddidit prográmma vai dat fátmastivččii eambo fágasurggiid go humaniora ja servodatdiehtaga (geahča 6.2.2.2), juoga mainna eaige lihkestuvvan. Ollislaš bušeahhta prográmmas lei 35,2 mill. ruvnno.

Prográmma ruhtadii oktiibuot 52 prošeavtta ja 17 unnit juolludeami Dutkanbeivviid oktavuodas¹⁴. Njeallje universitehta, vihtta allaskuvlla, vihtta dutkaninstituhta, golbma musea, golbma lágádusa ja njeallje eará ášahusa ožžo ruđaid prográmmas. Dien oinnii prográmmastivra bures juohkásan, áigumuša ektui mas áigo hukset sámi dutkama, maiddá ášahusain gos ovdal eai baljo lean beroštan suorggis.

¹⁴ Dutkanbeivvit lea riikaviidosaš, jahkásaš festivála mas gaskkustit dutkama. Lei Norgga dutkanráđdi mii álggahii festivála 1995. Beannot vahkkus čájehuvvojit buot lágan dutkan- ja oahpahasvuodđuduvvon ášahusat iežaset doaimmaid álbmogii. Lágideamit leat nuvtá gehččiide ja mat sisttisdollet miellačájeheamiid, čájáhusaid, digaštallamiid, fanasmátkkiid, gažaldagaid (quizaid) ja “dutkan grand prix”- lágideamiid. Daid mañemus jagiid leat sullii 200 ášahusa miehtá riikka geat leat lágidan doaluid.

Tabealla 6.7 "Sámi dutkama prográmma" – almmuheamit ja juolludeamit juhkon jagiid mielde

Jahki	Ohcamat almmuhuvvon	Earenoamáš fuomášupmi	Ohcamušat	Juolludeamit
2001	Dutkanprošeakta gitta 1 jahkái, studeantastipeanda		23	8
2002	Dutkanprošeakta, dr.gráda stipeanda, studeantastipeanda	Stuora prošeavttat main lea rekrutteren. Vieruid ja rivttiid, nissonperspektiiva, sámi ásašusaid ovdáneapmi	25	10
2003-1. almmuheapmi	Dr.gráda- ja studeantastipeanda		6	3
2003-2. almmuheapmi	Dutkanprošeavttat, postdoavttir, doavttirgráda- ja studeantastipeanda, guossedutki-, olgoriika- ja loahpahanstipeanda, gelbbolašvuodalokten (earenoamážiid allaskuvllain), Dutkanbeivviid ovdanbuktin		42 + Dutkanbeivvit 10	13 + Dutkanbeivvit 8
2004	Dutkanprošeavttat, studeanta-, guossedutki- ja loahpahanstipeanda, gelbbolašvuodalokten, gaskkusteapmi (fierpmádat, almmuheapmi, lágideamit formidling, maiddái Dutkanbeivvit)	Sámi almmolašvuohta, resursaovdáneapmi, riektedilli	27 + Dutkanbeivvit 9	7 + Dutkanbeivvit 6
2005, 1. almmuheapmi	Studeantastipeanda, almmuheapmi j.ea. gaskkusteapmi, maiddái Dutkanbeivvit	Almmuheapmi sámegillii; prográmma prošeavttat ja buot sorttat gaskkusteamit sámegillii, dárogillii ja engelasgillii	5	3
2005, 2. almmuheapmi	Dutkanprošeakta, doavttirgrádistipeanda, studeantastipeanda, almmuheapmi, eará gaskkusteapmi, Dutkanbeivvit	Buorre jus lea rekrutteren ávki ja jus sámegiella lea váldogiellan dutkamis Buorre jus sámegiella lea váldogiellan dutkamis Dárogillii, sámegillii dahje eará riikkaidgaskasaš gillii Sámegillii, dárogillii, engelasgillii – earenoamáš beroštahti jus sámegiella lea váldogiellan ja muitaluvo sámi servodahkii Dárogillii dahje sámegillii, áinnas mánáide + nuoraide oahppovejolašvuodain, ovttasbargodoaimbajuide, hutkas gaskkustemiin	21 + Dutkanbeivvit 4	8 ¹⁵ + Dutkanbeivvit 3
	Dábalaš ohcamušat ja juolludeamit		149	52
	+ Dutkanbeivvit		23	17
SUPMI			172	69

¹⁵ Oktan doavttirgrádistipeandda oasseruhtademiin

Tabealla 6.8 "Sámi dutkama prográmma" – prošeaktasorttat juhkkojuvvon ásahusaide

	Studeant a-stipeanda	Doavttirgrádstipeanda	Postdoavttirstipeanda	Dutkanprošeakta	SUPMI
Tromssa universitehta	9	1	1		11
Sámi allaskuvla	2	1		2	6
Sámi instituhtta (SI)		1		2	3
Oslo univ.		2		1	3
Bergen univ.	1	3			4
NTNU	1				1
Tromssa allaskuvla	1				1
Telemárkku allaskuvla	1				1
Norut servodatdutkan				1	1
Norut NIBR Finnmárku		1		2	3
NUPI				1	1
Árran				1	1
Norgga dutkanráddi		1			1
SUPMI	15	10	1	10	36

Tabealla 6.9 "Sámi dutkama prográmma" – prošeaktasorttat juhkkon fágaid mielde

	Studeanta- stipeanda	Doavttir- grádstipeanda	Postdoavttir- stipeanda	Dutkan- prošeakta	SUPMI
Antropologiiija	2	2		1	5
Arkeologiiija		1	1		2
Dearvvašvuodadieđa	1				1
Historjá	2				2
Dáiddahistorjá	3				3
Girjjálašvuodadieđa	1				1
Mediadieđa				1	1
Almm. Hálddahus	1				1
Religiovdnadieđa	2				2
Riektedieđa				1	1
Gielladieđa	2	2		2	6
Stáhtadieđa	1	1		1	3
Ekonomiija				1	1
Mánngga- ja doaresfágalaš		4		3	7
SUPMI	15	10	1	10	36

Tabealla 6.10 "Sámi dutkama prográmma" – prošeavttat juhkkon fágaid ja ásašusaidd mielde

	SI	Sámi allasku vla	Tromss a univ.	Oslo univ.	NTNU	Árran	Dutkan ráddi	Norut NIBR Finn- márku	Norut servod atdutkan	Berg en univ.	Tele- márkk u allasku vla	S UP MI
Antropologiiija			3					1		1		5
Arkeologiiija			1	1								2
Dearvvašvuodadieđa			1									1
Historjá			1		1							2
Dáiddahistorjá		1	1								1	3
Girjjálašvuodadieđa			1									1
Mediadieđa	1											1
Almm. hálddahus		1										1
Religiovdnadieđa			2									2
Riektedieđa	1		1									2
Gielladieđa	1	3	1									5
Stáhtadieđa								2		1		3
Ekonomiija	1											1
Doaresfágalaš				2		1	1		1	2		7
SUPMI	4	5	12	3	1	1	1	3	1	4	1	36

Tabell 6.11 "Sámi dutkama prográmma" – Prošeaktašlájat juhkkon sohkabeliide

Ohcan	Nissonolbmot	Dievdoolbmot	Oktiibuot
Studeantastipeanda	12	3	15
Doavttirgrádstipeanda	8 ¹⁶	2	10
Postdoavt.-stipeanda	1		1
Dutkanprošeakta	3	7	10
SUPMI	24	12	36

6.2.4.5 Árvvoštallan

Prográmmastivra loahppaárvvoštalai ieš prográmma, nugo lei árvvoštallandáhpi Dutkanrádis. Prográmmastivra lei duhtavaš movt gokče váldofátta “Sámi servodateallin: oktavuoda ja ášahusaid oainnut”, mas prošeavttat arkeologijjas, historjjás, pedagogihkas, riektediehtagis, sosiálaantropologijjas, stáhtadiehtagis, buohccidivššárdiehtagis, ekonomijjas ja mánggafágalaš prošeavttain gokče viidát. Dat nubbi váldofádda, “Sámi iešcealkin: ovdanbuktin ja eavttut”, ii leat nu bures boahtán ovdán, oaivvildii prográmmastivra ja šállošii dan, earenoamážiid vel dan dihte go dakkár sámi dutkamát leat juo ovdalaččas unnán dutkojuvvon. Muđui gávnnašii stivra ahte prográmma lei hui ollu leamaš veahkkin ruhtadeame dutkama, mas lei mearridanvuodđu sámi ja norgga almmolaš orgánain.

Prográmma veahkehii hukset gelbbolašvuoda sámi dutkamis, viiddis almmuhemiid bokte, sihke fáttáid mielde ja váikkuhangaskaomiid bokte. Dasa lassin almmuhedje ovttá jagi earenoamáš doarjaga allaskuvllaide. Doaibmabijus ii lean dakkavide ávki, muhto boadusin dás lei doarjja guovtti prošeaktii Sámi allaskuvllas jagi maŋŋil.

Prošeavttas “Čearddalaš oktavuodát Davvi Nordlánddas historjjálaš perspektiivvas”¹⁷ leat čieža oasseprošeavtta earret eará duodaštuvvon ahte boazodoallu Davvi Nordlánddas lea boarrásit go ledje doivon, ja ahte sámi álbmot Lofuohtas lea ollu stuorit go ledje jáhkán ja Ofuohtas vásihedje ahte olmmošlohku sakka lassánii 1700-logus, vaikko ledje ge rohttudávddat ja heajos jagit. Eai lean vuordán ahte mearrasápmelaččat, eai fal boazosápmelaččat, válde bargguid dan ođđa industriijjas, mii lassánii birrasiid 1900 lohku. Jápmin dieđut ja čájáhusat maid iske. Gávdnojedje sihke dáčča ja sámi oasis álbmogis, muhto lei guhkit sápmelaččain. Prošeakta sisttisdoalai dán rádjái vuđoleamos kártema sámi olmmošlogus ja ássama Davvi Nordlánddas 1600- ja 1700-logus, ja lei guorahallan makkár namaid vuodul sirrejedje sápmelaččaid. Prošeakta lea veahkehan hui ollu deavdit ollu osiid Nordlándda historjjás. Bohtosat leat čoaikkáigesson girjjiis “*Nordlands kulturelle mangfold: etniske relasjoner i historisk perspektiv*” (sámegillii: *Nordlándda kultuvrralaš girjáivuohta: čearddalaš oktavuodát historjjálaš geahčastagas*)¹⁸

6.2.5 2005-2007 - guovtti prográmma gaskkas

Dalle juo go Dutkanrádi vuosttaš sámi dutkama prográmma loahpahuvvui, de lei čielggas ahte prográmma bođii čuovvoluvvot. Muhto dat vuosttaš prográmma galggai árvvoštallot, ja dat ođđa prográmma galggai vuosttaš vuos čállot. Dien gaskas háliidii Dutkanráđdi doalahit sámi dutkama

¹⁶ Oktan doavttirgrádstipeandda oasseruhtademiin.

¹⁷ Prošeakta ruhtaduvvui áigodagas 2002-2005. Dan hálddašii Árran, maid Lars Ivar Hansen jođihii, Tromssa universitehta.

¹⁸ Red. Bjørg Evjen og Lars Ivar Hansen, Pax Forlag, Oslo 2008 (ISBN: 978-82-530-3113-2).

vissis muttos doaimmas, vaikko ii lean ge dábalaš joatkit doarjut prográmma dutkansuorggi, go prográmma lea juo loahpahuuvvon. Álmmuhedje guovttelágán doarjagiid: studeantastipeandda ja lágidandoarjaga. Juolludedje čieža doarjaga lágidemiide, ja dás ledje njeallje doarjaga mat čatnasedje Dutkanbeivviide. Studeantastipeanddat almmuhuvvojedje dego “bálkkašanstipeandan” studeanttaide geat čálle bargguid sámi fáttain ja geat ožžo árvosániid A dahje B. Addoje golbma dakkár stipeandda. Oktiibuot juolluduvvui sullii bealle milliuvnna ruvnno.

Ledje guokte ákka manne välljejedje almmuhit daid doaibmabijuid. Vuosttažettiin go dat ledje hálbbes ortnegat, mat eai mielddisbuktán ekonomalaš čanastagaid máŋgga jahká. Nubbi lei go sáhte dahkat dan hálddahušlaš, earenoamážit studeantastipeanddaid. Lágidandoarjagat almmuhuvvojedje maid čielga ja mihttomearregáibádusain, vai ii dárbbáš makkárge fágalaš lávdegoddi árvvoštallat ohcamušaid. Diet lei ovdamunni, sihke ekonomalaččat ja áiggi dáfus.

6.2.6 2007-2016

6.2.6.1 "Sámi dutkama prográmma II" - duogáš

Čakčat 2005 mearriduvvui álggahit ođđa prográmma sámi dutkamis humanioras ja servodatdiehtagis. Duogáš dasa lei earret eará ovddit prográmma čilgejuvpmi Stuoradieđáhus nr. 20 (2004-2005) *Áigumuš dutkamii* (Dutkandieđáhus):

Oahpahuš- ja dutkandepartemeanta vuodđuda ahte sámi dutkama áŋgiruššan mii lea prográmmas, galgá viidásit fievrreduvvot ja nannejuvvot, juogo dálá ásahusa mielde dahje juo bidjat prográmmii ođđa profiilla. Dan maŋibu sáhtá leat dárbu váldit mielde dutkanfáttaide, mat eai vuoruhuvvo otná prográmmain, ovdamearkka dihte dutkama dálkkádatrievdamis ja boazodoalus. Prográmma áŋgiruššan ferte viidásit váldit vára gaskkustanbargguin sámi álbmoga ektui. (s.165)

Guovvamánu 2006 válddii Dutkanráđdi oktavuoda dutkanberrasiiguin, geain lei ovddasvástáduš/beroštupmi sámi dutkamii ja dáhtui sin buktit cealkámuša makkár dárbbut sin mielas ledje sámi dutkamii. Dasa lassin lei Sámediggi čadahan iskkadeami makkár reakšuvdna lei sámi dutkanberrasiin Dutkandieđáhussii. Cuoŋománu 2006 ovdanbuvttii dat ovddit prográmmastivra árvvoštallama iežaset doaimmas Dutkanráđđái. Árvvoštallamis ledje ollu árvalusat movt viidásit čuovvolit sámi dutkama, sihke fáttaid ektui ja organisašuvnnaid ektui.

Buot diet dokumeanttat ledje vuodđun go ásahedje ja hábmejedje dan ođđa prográmma sámi dutkamii. Okta lávdegoddi ráhkadii árvalusaid prográmmafáttain. Sámedikkis lei maid árras das. Árvalus ráđđádallui Sámedikkiin ovdal go prográmmafáttain mearriduvvui, nugo ráđđádallanšiehtadus lea gaskal Sámedikki ja eiseválddiid, mii álggahuvvui 2005. Dán prográmmas leat dat seamma ruhtadeaddjit go dan ovddibus, iige dan dihte govčča eambo dutkanfágaid go daid, muhto biddjojedje mielde fáttat mat sistisdolle ođđa áššečuolmmaid.

6.2.6.2 Prográmmafáttain¹⁹, ruhtadeapmi ja doaibma

Dan ođđa prográmma váldomihttu lei nannet sámi dutkama, sihke kvantitehta ja diedalaš kvalitehta ektui. Nugo dan ovddibus ledje, de leat dán prográmmas maid oktanuppelohká

¹⁹ "Sámi dutkama prográmma II 2007-2017. Prográmmafáttain"

oassemihtu. Eanas dain huksejit viidásit oassemihtuid, maid dat ovddit prográmma lei bidjan, earret moatti spiehkastemiin: dál ii lean šat fokus nisssonolbmuid rekrutteremis, iige deattuhuvvon sohkabealperspektiiva dutkamis. Go guoská nisssonolbmuid rekrutteremii, de lei dat nu lihkostuvvan ahte eai šat oaidnán dárbbu earenoamáš čalmmustuhttima dasa – nisssonolbmot rekrutterejedje ieš iežaset. Lea baicca eahpečielggas manne eai oaidnán dárbbu loktet sohkabealperspektiivva dutkanfáttain. Vuoddomateriálaid čohkken iige leat váldon mielde viidásit. Muhto dat odđa prográmma deattuhii iešguđetlágan fágalaš, teorehtalaš ja metodalaš vuolggasaji dutkamis. Prográmma áiggui maid ovddidit dutkama mii galggai čuvget mánggadáfotvuoda ja ovdáneami sámi servodagain. Sámi iešcealkin ii leat čielgasit namuhuvvon oassemihtun dan odđa prográmmaplánas, muhto baicca dutkan mii iská gaskavuodaid sámi servodagas ja eanetloguservodagas. Okta mihttomearri mas ovddidit dutkama sámi ipmárdusas luonddu- ja kulturproseassain davviguovlluin lea maid juoga ođas, mañnil go ovddit prográmmastivrra ávžžuhii dan dahkat ja go čuovvolit sávaldaga “Dáhttu dutkamis” ahte prográmma galgá sisttisoallat dutkama dálkkádatrievdamis ja boazodoalus.

Maiddái dát prográmma ruhtaduvvo Dutkanráđi obbalaš juolludemiin maid Máhttodepartemeanta ja Kommunáldepartemeanta ruhtadit. Prográmma bušeahtha lea lassánan 8,2 mill. ruvnnos 2006 gitta 15,6 mill. ruvdnui 2015. 2015 lea obbalašbušeahtha sullii 109 mill. ruvnno.

Prográmma sisttisoallá dan vuodđojurdagis maid Dutkanráđi dábálaččat anii doarjut vuodđodutkama dan áigge go prográmma álggahuvvui. Go buohtastahtta dainna ovddit prográmmain, de adno dál unnit studeantastipendii, ja dađistaga lea adnon dušše dutkanprošeavttaide. Lea geahččaluvvon oažžut eambo poastadoavttirstipendiáhtaid, go buot almmuheamit galge sisttisoallat dakkár ohcamuššlájá, muhto goitge eai leat go golbma dakkár stipeandda juolluduvvon, ja okta ges lei dan ovddit prográmmas. Dán prográmma áigodagas leat prošeavttat deattuhuvvon main leat eambo dutkit ja stipendiáhta mielde, ja leat maid eambo ávžžuhan orostallat olgoriikkas ja prošeavttaid mat buohtastahttet sámi dilálašvuodaid eará álgoálbmotdilálašvuodaiguin.

Tabealla 6.12 "Sámi dutkama prográmma II" – almmuheamit ja juolludeamit jagiid mielde

Jahki	Ohcanslájat	Earenoamáš fuomášupmi	Ohcamušat	Juolluduvvon
2007/8 (guokte juolludeami)	Dutkanprošeakta Doavttirgráda ja poastadoavt. stipeanda, ovdaprošeakta, almmuheapmi ja jorgaleapmi	<i>Unnit</i> dutkanprošeavttat	25	9
2008/9	Dutkanprošeakta Lágidandoarjja, almmuheapmi ja jorgaleapmi	<i>Stuorit</i> dutkanprošeavttat	32	9
2009/10	Dutkanprošeakta, Doavttirgráda ja poastadoavt. stipeanda, ovdaprošeakta, almmuheapmi ja jorgaleapmi	<i>Unnit</i> dutkanprošeavttat. Dutkan sáme giela dutkangiellan, lulli- ja julevsáme giela dutkan	47	15
2010/11	Dutkanprošeakta, Doavttirgráda ja poastadoavt. stipeanda Almmuheapmi ja lágidandoarjja	Lulli- ja julevsáme gieladutkan, mánáid- ja nuoraiddutkan, dutkan sáme giellii ja sáme giella dutkangiellan. Dutkanprošeaktii: ovttasbargu gaskal ásahusaid.	31	9
2012	Lágidandoarjja, almmuheapmi, lágideamiplánen/almmuheapmi	Sáme giellii gaskkusteapmi	5	5
2014	Dutkanprošeakta, doavttirgrádstipeanda Lágidandoarjja, almmuheapmi	Áinnas demografiija, Davviriikkat, sirkumpolára buohtastahttimat, lulli- ja julevsáme giela dilálašvuoha, (earenoamážiid giella), mánát ja nuorat. Dutkanprošeaktii: Áinnas ovttasbargu mángg gain ásahusain.	34	9
2015	Dutkanprošeakta oktan rekruterenosiiguin (ii stipeanda), poastadoavt- ja doavttirgrádstipeanda Guossedutki- ja olgoriikastipeanda, almmuheapmi	Áinnas riikkaidgaskasaš, buohtastahtti áššečuolmmaid álgoálbmotdutkan siskkobealde. Dutkanprošeaktii: Áinnas ovttasbargat olgoriika ásahusaiguin.	23	5 ²⁰
			197	61

²⁰Okta doavttirgrádstipeanda juolluduvvui, seammás go stipendiáhta lea eret cealkán stipeanddas.

Tabealla 6.13 "Sámi dutkama prográmmaII" – Prošeaktašlájat juhkkon ásausaide, miessemánu 2015

	Dutkanprošeavttat ²¹				Sierra doavt.gráda-stipeanda	SUPMI
	Earret rekrutteren virggit	Oktan doavttirgráda-stipeandain	oktan poastadoavt.-stipeandain	Oktan goappaš-agaiguin		
Tromssa universitehta	10	2 ²²	1	2	4	19
Sámi allaskuvla	3				2	5
Oslo universitehta					2	2
Bergen universitehta		1				1
Bådådđjo allaskuvla					1	1
NIBR	2					2
Norut Tromsa	1					1
NIKU					1	1
SUPMI	16	3	1	2	10	32

Tabealla 6.14 "Sámi dutkama prográmma II" – prošeaktašlájat juhkkon fágaide, miessemánu 2015

	Doavttirgráda-stipeanda	Poastadoavttir-stipeanda	Dutkanprošeakta	SUPMI
Antropologiiijaja			1	1
Arkeologi	2		1	3
Dearvvašvuodadieđa	1			1
Historjá			1	1
Dáiddahistorjá	3	1	2	6
Musihkkadieđa			1	1
Pedagogihkka			1	1
Riektedieđa	1		1	2
Sosiologiiija			1	1
Gielladieđa	4	1	5	10
Stáhtadieđa			2	2
Mánngga- ja doaresfágalaš	4	1	6	11
SUPMI	15	3	22	40

Tabealla čájeha man ollu olbmot leat ožžon doarjaga. Ruhtaduvvon dutkanprošeavttat, main leat rekrutterenvirggit, main sihke prošeaktajodiheadđi ja stipendiáhta lea bálkáhuvvon prošeavttas, leat buot rehenaston mielde. Loahppasupmi lea danne alit go tabeallain 6.13 ja 6.15, muhto lea seammalágán go 6.16.

²¹ Ruktu sisttisoallá prošeavttaid earret stipendiáhtaid ja prošeavttaid main stipendiáhtat leat ruhtaduvvon earáin go Dutkanrádis.

²² Nubbi dáin prošeavttain sisttisoallá guokte stipendiáhta.

Tabealla 6.15 "Sámi dutkama prográmma II" – prošeavttat juhkkon fágaide ja ásausaide, miessemánu 2015

	Sámi allaskuvla	Tromssa univ.	Oslo univ.	Båd. allaskuvla	Norut Tromsa	NIBR	Bergen univ.	NIKU	SUPMI
Antropologiiija		1							1
Arkeologiiija		1	1	1					3
Dearvvašvuodadieđá		1							1
Historjá		1							1
Dáiddahistorjá		1					1		2
Musihkkadieđá		1							1
Pedagogihkka	1								1
Riektedieđá		1	1						2
Sosiologiiija					1				1
Stáhtadieđá	1	1				1			3
Gielladieđá	3	5							8
Mángga- ja doaresfágalaš		6				1		1	8
SUPMI	5	19	2	1	1	2	1	1	32

Tabealla 6.16 "Sámi dutkama prográmma II" – prošeaktašlájat juhkkon sohkaelliide, miessemánu 2015

Ohcan	Nissonolbmot	Dievdoolbmot	Eahpesihkar	SUPMI
Dovttirgrádstipeanda	12	2	1 ²³	15
Poastadoavt.-stip.	3			3
Dutkanprošeakta	8	14		22
SUPMI	23	16	1	40

Tabealla čájeha man oallugat leat ožžon doarjaga. Ruhtaduvvon dutkanprošeavttat main leat rekrutterenvirggit, main sihke prošeaktajodiheaddji ja stipendiáhta bálkáhuvvo prošeavttas, leat buot rehkenaston mielde, nugo tabeallas 6.12.

6.2.6.3 Gaskamuddo árvvoštallan

"Sámi dutkama árvvoštallan II" lea vuos dušše gaskamuddui árvvoštallon, maid prográmmastivra lea dahkan²⁴, danne go prošeakta ii leat vuos loahpahuvvon. Gaskamuddoárvvoštallamis lea prográmmastivra duhtavaš go ohcciidlohku lea lassánan ovddit prográmma rájes. Rekrutteren orru maid leamen buorre: 2012 ledje oktanuppelogis geaidda juolluduvvui doavttirgrádstipeanda ja guokte poastadoavttirstipeandda. Prográmmastivrra mielas lei dat buorre veahkki, vai lassánit dutkit, gain lea gelbbolašvuhta

²³Ii oktage leat vuos virgáduvvon.

²⁴ "Sámi dutkama prográmma II – Prográmmastivrra árvvoštallan prográmma vuosttaš oasis, čakčat 2012

ja beroštupmi dutkat sámi fáttain, vaikko livčče ge leamaš váttis rekrutteret poastadoavttirstipendii.

Árvvoštallan čujuhii ahte eai leat olahan mihtuid go guoská ovdánahttit sámegiela diedalašgiellan: Dušše ovttá doavttirgrádaprošeavttas ja ovttá dutkanprošeavttas lei dán rádjái leamaš sámegiella bargogiellan. Leat gal vel juolluduvvon doarjagat almmuhemiide ja lágidemiide sámegillii ja sámegiela birra, muhto dat leat dakkár unnit juolludeamit.

Prográmmastivra oinnii ahte gokče bures smávva sámi giellaguovlluid, main dutke sihke mearra-, lulli-, julev- ja ubmisápmelaččaid birra, ja mánŋa prošeavtta ruošša sápmelaččaid birra. Go guoská riikkaidgaskasažžan dahkamii ja fierpmádathuksemii, de oaiivildii prográmmastivra ieš ahte dain stuora prošeavttain ledje mánŋa oktavuoda, sihke sisriikkalaččat ja riikkaidgaskasaččat, ja vaikko vel almmuheapmi sámegillii ja amasgillii leat ge veahkkin dahkame riikkaidgaskasažžan, de lea ain buoridanmunni go guoská ovttasbargat sisriikkalaččat ja riikkaidgaskasaččat.

Dat fáttát maid prográmmastivra háliidivččii oažžut dutkot, lea hui viidát. Prográmmastivra čujuhii ahte livčče leat veadjemeahtun oažžut ruhtaduvvot dutkamiid buot daid vuolitfáttain. Oasit fáttas “Giella, árbevirolaš máhttu, njálmmálaš árbevierut ja girjjálašvuohta” oaiivildedje sii ahte lea bures juo gokčojuvvon, muhto váillahit prošeavttaid duojis ja filmmas. Maiddái “Resurssat ja riektedilálašvuođa” ja “Ođđaáigásaš sámi servodathuksen” fáttaid birra dutkama lea prográmma ruhtadan juo buore muddui, muhto prográmmastivra oaiivildii ahte lea dárbu dutkat ráđđádallanortnega ja davviguovlluid álgoálbmotperspektiivva ovdáneami. Mánáid ja nuoraid birra lea juo dutkojuvvon skuvllain ja mánáidgárddiin, muhto váilot ain dutkamát sin beaivválaš eallimis ja sin ipmárdusas iežaset identitehta hárrái. Prográmmastivra háliidivčče maid dutkama sohka-beali, eallima ja sámi dearvvašvuođaipmárdusas.

Prošeakta “Sámi válgadutkanprográmma”²⁵ lei vuosttažettiin dutkamuš 2009 Sámediggeválggas, muhto dutkit guorahalle maid ovdáneami gitta dassáži. Prošeavtta girji «Sámediggeválgga: Jienasteaddjit, bellodagat, mediat» čájehit ahte dađistaga diedihit eambbogat Sámi jienastuslohkui, ja eanemusat lassánit gávpogiin ja lulli Norggas. Dat lassáneaddji jienastuslohku mielddisbuktá ahte jienastuvvon lohku lassána. Dat ođđa biirejuohkin 2009 lea mielddisbuktán ahte biriid sturrodat ja mandáhtaid lohku buorebut heivejit oktii, muhto lea ain gal oalle heittot. Suohkaniin, gos leat unnit go 30 jienasteaddji, lea dál dušše lohpi ovdagihtii jienastit, ja dat lea fas dagahan ahte dain suohkaniin leat unnon jienat.

Sámediggejenasteddjiin lea gaskamearálaččat unnit luohttámuš Sámediggái go norgga politihkalaš ásahusaide, muhto leat dušše moattis geat háliidit heahtit Sámedikki. Gurutbealde lea eambo luohttámuš Sámediggái go olgešbealde. Norgga Sápmelaččat Riikkasearvvi (NSR) jienasteddjiin lea eanemus luohttámuš, ja Ovddádusbellodaga jienasteddjiin ges unnimus. Dat mii dagaha ahte jienasta daid iešguđet bellodagaid, de lea iešmearrideapmi mearkašahtti rádjái. Dás leaba NSR ja Ovddádusbellodat eanemus vuostálaga.

Áigodagas 1989-2005 lei Bargiidbellodagas (Bb) ja NSR mearrideaddji sajádat Sámedikkis, muhto Bb nannii iežaset sajádaga, mii čuzii NSRai. Muhto olles áigodagas lea sáme politihkalaš biras leamaš mánŋgbealat: olles 25 iešguđetlágán listu lea leamaš áirrasin Sámedikkis.

Prošeakta viidásetfievrriduvvo Sámediggeválgga 2013 dutkamiin, maid Sámediggi ja Kommunála- ja ođasmáhttindepartemeanta ruhtadit, ja okta buohtastahtti dutkan Ruota ja Norgga sámediggeválggain, maid dat ruota dutkanráđdi Formas lea ruhtadan.

²⁵ Prošeakta lea ruhtaduvvon áigodagas 2008-2011. Dan hálddašii Sámi allaskuvla ja jodihuvvui dutkis Jo Saglies, Servodatdutkan instituthtas.

6.3 Ovdáneapmi prográmmaid bokte - fokussuorggit

Dás buohtastahttit prográmmaid “Prográmma sámii ja kvena gielas, historjjás ja kultuvrras” (dat sámii oassi), “Sámii dutkama prográmma” ja Sámii dutkama prográmma II” – earret dat mii guoská bušeahtaide, gos áŋgiruššamat/merkemat leat váldon mielde.

“Sámii dutkama prográmma” lei viđa jahkásaš prográmma, ja dat guokte eará ledje/leat logi jahkásaš.

6.3.1 Bušeahtat

Tabealla 6.17 Bušeahttaovdáneapmi buot prográmmain ja áŋgiruššamiin

1976-80: Juolludeamit Humanisttalaš dutkanráđis (NDDD)	sullii 3 mill. ruvno
Sámii oassi “Prográmma sámii ja kvena gielas, historjjás ja kultuvrras” (HDR NDDD)	sullii 20 mill. ruvno
Studeantastipeandaprográmma servodatdieđadutkanráđis (NDDD)	sullii 3 mill. ruvno
1994-2000: Dutkanráđi juolludeamit	sullii 23 mill. ruvno
"Sámii dutkama prográmma" 2001-2005 (Dutkanráđi)	sullii 35,2 mill. ruv.
Gaska áigodat 2006-2007 (Dutkanráđi)	Sullii 0,5 mill. ruvno
"Sámii dutkama prográmma II" pr. 2015 (Dutkanráđi)	sullii 109 mill. ruvno

Oktiibuot leat dutkanráđiid vuogádagat juolludan sullii 167 mill. ruvno prográmmaide ja áŋgiruššamiidda sámii humanisttalaš ja servodatdieđalaš dutkamiidda.

Jus geahččat man ollu proševttat leat 7.8 ja buohtastahttit 7.13, de orru veahá imáš go ledje eambo juolludeamit “Sámii dutkama prográmmas” go “Sámii dutkama prográmma II”, vaikko dat vuosttaš prográmma bisttii beali guhkit ja das lei bušeahtta dušše vuollelaš 1/3 das mainna “Sámii dutkama prográmma II” bohtá loahpahuvtot. Prošektašlájat gal leaba goabbatlagánat: Tabealla 7.8 čájeha ahte “Sámii dutkama prográmma” juolludii 15 studeantastipeandda, mat ledje hui hálbbes proševtta. “Sámii dutkama prográmma II” ii leat dat sorta prošekta baljo almmuhuvvon sierran, muhto leat leamaš mielde moatti suorit proševttas. “Sámii dutkama prográmma II” leat ollu eambo dutkanproševttat, 22 10 vuostá. Dutkanproševttat dán prográmmas leat maiddái suoribut, ja vihttasis dain leat sihke dutkit ja stipendiáhtat. Bálkágolut leat maid arvat eambo go dan vuosttaš prográmmas. “Sámii dutkama prográmmas” mávssii okta doavttirgrádistipendiáhtta sullii 1,9 mill. ruvno, seammás go dál máksá njeallje mill. ruvno.

Jurddašuvvon rehketihtá

Jus buot ruđat buot prográmmain livčče juolluduvvon dego doavttirgrádistipeandan, de šattašii

- "Prográmma sámii ja kvena gielas, historjjás ja kultuvrras" (sámii oassi, logi jahkásaš) ruhtadan 35
- "Sámii dutkama prográmma", (viđa jahkásaš) ruhtadan 19
- "Sámii dutkama prográmma II", (logi jahkásaš) ruhtadan 27

“Sámi dutkama prográmma” barggahii 24 iešguđet ášahusa, seammás go dálá prográmma juolludeamit leat juhkkon 12 ášahussii. Lei hui stuora ášahuslaš viidodat dan vuosttaš prográmma, ja lei dan dihte stuora oassi geavahuvvui Dutkanbeivviid gaskkusteami oktavuodas. Ollu allaskuvllat ja museat ožžo oasi ruhtaduvvot dutkanbeivviid lágidemiide dáikko bokte.

6.3.2 Almmuhanpolicy

Váikko goappaš prográmmat Norgga dutkanrádis leat sávvan oažžut dutkama dihto fáttain, de leat sii eanas välljen rabas almmuhemiid. Almmuheamit eai leat goassege čielgasit dadjan vuoruhuvvon fátta birra, muhto leat duollet dálle addán vassis láidestemiid, mii ii leat goassege vuoruhuvvon ovdalii kvalitehtagáibádusaid. Sivvan manne leat välljen rabas almmuhemiid fáttaid mielde, lea go leat háliidan oažžut gova makkár resurssaid lea vejolaš oažžut ovdán dutkanbirrasiin, go leat háliidan dahkat prográmmaid dovddusin, ja go lea leamaš ballu ahte go gáržžidit almmuheami, de dagahivččii unnán ohcciid.

Go guoská prošeaktašlájaid, de leat välljen almmuhit spesifihkka šlájaid. Dat čatnasa dasa go lea leamaš ekonomalaččat ja áiggi dáfus vejolaš álggahit daid iešguđetlágán prošeaktašlájaid. Doavttirgrádstipeanda galgá leat golmma jahkásaš, ja danne eai sáhte almmuhit dan guovtti mañemus jahkái prográmmaáigodagas, ja lea maid unnán ávki almmuhit stuorit prošeavttaide oanehit áigái go golmma -njealji jahkái. Gaskkustandoarjaga leat earenoamážiid juolludan loahpas prográmmaáigodagaid, go prográmma stuorimus sávaldat lea ahte prošeavttat almmuhit prošeaktabohtosiid. Spiehkasteapmi dás lea Dutkanbeaivvit, mat dáhpáhuvvet juohke jagi, ja masa “Sámi dutkama prográmma” lea atnán liibba čatnasit.

6.3.3 Rekrutteren

Studeantastipeanda

1981 rájes otnáži leat juolluduvvon sullii 85 studeantastipeandda sáme gielas humanisttalaš ja servodatdiedalaš fágain. Die lea doaibmabidju mii lea unnán leamaš anus mañnil 2006, ja dat golbma mañemus studeantastipeandda leat juolluduvvon sierra almmuhemiin, dan guovtti sámi dutkanprográmma áigodaga gaskkas, mat ledje Norgga dutkanrádis.

Doavttirgrádstipeanda

Oktiibuot leat juolluduvvon 34 doavttirgrádstipeandda. Dát prošeaktašládja lea čielgasit ovdánan, ovtta stipeanddas “Sámi ja kvena giella, historjá ja kultuvra” prográmmas 15 stipendii “Sámi dutkama prográmma II”. Dán prográmmas leat vihtta doavttirgrádstipeandda juolluduvvon oassin dutkanprošeavttain, juoga mii Dutkanrádi mielas lei ilolaš ovdáneapmi.

Poastadoavttirstipeanda

Dán prošeavtta lea váttis gieđahallat statistihkalaččat. “Poastadoavttirstipeandda” nama vuolis leat oktiibuot njeallje juolludeami addon, muhto jáhkkimis juolludii maiddái “Sámi ja kvena giella, historjá ja kultuvra”, seamma ulbmiliin go dálá poastadoavttirstipeanda. Dat manne “oahppostipeandda” ja “dutkanstipeandda” nama vuolis, muhto diet guokte šlája adnoje maid eará ulbmiliidda. Danne in leat bidjan daid mielde dása.

Diet guokte prográmma Dutkanrádis leat almmuhan ruđaid poastadoavttirstipendii oktiibuot viđa geardde, muhto eai leat nu galle ohcamuša mat leat olahan kvalitehtagáibádusaid.

6.3.3.1 Sohkabealli rekrutteremis

Rekruterenoktavuodas lea relevánta buhtastahttit studeanta-, doavttirgráda-, oahppo- ja poastadoavttirstipeanddaid. “Sámi ja kvena giella, historjá ja kultuvra” (sámi oasis) lei nissonolbmuid ja dievdoolbmuid dilli 10:14, áigodagas dan guovtti dutkanrádis lei dilli 13:12, “Sámi dutkama prográmmas” ges 21:5 ja “Sámi dutkama prográmma II” fas 15:2. Dasa lassin bohtet dat golbma studeantastipeandda, mat juolluduvvo gaskal dan guovtti dutkanprográmma, dat addoje nissonolbmuide. Nissonolbmuid oassi lea mannan sullii 42 proseantas 90 prosentii. Jus váldit eret studeantastipeanddaid ja geahččat rekrutteremii alit dásis, de lea dilli nissonolbmuid ja dievdoolbmuid juolludemiin 1:3 gitta 15:2.

6.3.3.2 Čearddalašvuolta – rekrutteren sápmelaččaid dutkamii

Sihke prográmmas “Sámi ja kvena giella, historjá ja kultuvra” ja dan guovtti Dutkanrádi prográmmain lea leamaš ulbmilin rekrutteret sápmelaččaid dutkamii. Prográmma “Sámi ja kvena giella, historjá ja kultuvra” čanai daid studeantastipeanddaide (“Stipeanda galgá vuosttažettiin juolluduvvot sámi studeanttaide”) ²⁶, “Sámi dutkama prográmma” ges viiddidii dan vai guoská rekrutteremii muđui maid. “Sámi dutkama prográmma II” lea ulbmilin “veahkehit sápmelaččaid rekruteret dutkamii” ²⁷, ja prográmmaplána váldá ovdán fáttá sierra kapihttalas, mas lea dan birra man mávssolaš lea ahte sápmelaččat ieža leat mielde váikkuheame guđe guvlui dutkanagenda jorrá ²⁸.

Rekruteret sápmelaččaid lea goitge váttis, go norgga almmolaš orgánat eai jeara čearddalašvuoda birra. “Sámi dutkama prográmma”, mii čielgasit vuoruhii sápmelaš kandidáhtaid studeantastipendii, dáhtui ohcciid duodaštit ahte ledje sápmelaččat. “Sámi dutkama prográmma II” lea ulbmilin rekruteret sápmelaččaid doavttirgráda- ja poastadoavttirstipendii, muhto ii leat čielgasit vuoruhan sápmelaččaid. Almmuhemiin leat fuomášuhtán ahte gehččet earenoamáš beroštumiin ohcamušaid mat dahkkojit sámegillii.

Sápmelaš ohccit leat ieža fuomášuhtán iežaset identitehta, go leat oaidnán dan mearkkašahttin dutkama čađaheapmái (boazodoalldutkan, sápmelaččaid jearahallat), earret dan de ii leat Dutkanrádis makkárge systemáhtalaš listu galle juolludeami leat addon sápmelaččaide. Earret go guoská studeantastipeanddaide, mat gullet “Sámi dutkama prográmma” vuollái, de lea listu maid oaivvildit leat, nammavieruid navdimiid ektui. Danne ii váldo dat mielde dása.

²⁶ *Sámi ja kvena giella, historjá ja kultuvrra dutkanprográmma árvvoštallan*, Norgga álbmotdiedalaš dutkanráđdi 1992, s. 56.

²⁷ “Sámi dutkama prográmma II 2007-2017. Prográmma-plána”, Norgga dutkanráđdi 2007, s. 5.

²⁸ *Seamma*, s. 7.

6.3.3.3 Čadaheapmi

Dutkanpolitihkalaš oktavuodas lea hui ollu fuomášupmi čatnasan doavttirgrádakandidáhtaid bargoleavttu ektui, man oallugat čadahit guorahallanbarggu nu gohčoduvvon “dábálaš áiggis”, man gallis čadahit maŋŋil, ja man oallugat eai oba čadat ge. Diet lea riikkaidviidosas váttisvuolta. 2000-logus leat maid Norggas bidjan ollu návccaid ásahtit odđa sorttat doavttirgráda oktan kurssain ja bagadallamiin, mii galgá gehččot álgun, iige loahppan, akademalaš karrierii. Sámi dutkamis leat earenoamáš váttisvuodát čatnasan stipendiáhtaáigodahkii. Earenoamážiid dat stipendiáhtat, geat čállet bargguideaset sámegillii, sáhttet vásihit ahte ii leat ovdánahtton doarvái dieđalaš terminologijja iežaset dutkansuorggis. Dahkat dan ieš lea hui ádjás proseassa. Ovdal lei dasa lassin stuora dárbu, mii ii leat gokčon akademalaš bargofámuiguin sámi servodagas, ja doavttirgrádistipendiáhtat “fillejuvvojedje” eará virggiide dahje juo eanet unnit bargat gaskaboddosaš bargguiguin ovdal go ledje geargan stipendiáhtaáigodagain.

Diet hehttehusat leat liige noaddin go sámi dutkanmáilbmi lea ain vuos unni, ja agi dihte heaitimat álget juo dovdot dain birrasiin gosa dutkit virgáiduvvoje vuosttažiin. Sihke dan dihte ja go eambo jerrojit dutkanbohtosat dutkanáŋgiruššamiin, de leat dan guovtti maŋemus dutkanprográmmas čatnasan earenoamáš fuomášupmi dan čadahaváttisvuhtii.

"Sámi ja kvena giella, historjá ja kultuvra" ja gaskadilli

Humanisttalaš dutkanrádi prográmma juolludii dušše ovttá doavttirgrádistipeandda. Stipendiáhtta ii ollašuttán barggu prográmmaáigodagas. In leat nagodan oazžut dieđuid man muddui doavttirgrádistipendiáhtat, geat ožžo stipeandda gaskaáigodagas, ovdal go Norgga dutkanráđdi álggahii dan vuosttaš prográmma

"Sámi dutkama prográmma"

Dain studeanttain, geain lei golmma jahkásaš stipeandda dan viđa jahkásaš prográmmas, ii geargan oktage bargguin dan ruhtaduvvon áigodagas, muhto čiežas leat gergehan maŋŋil. Vuosttaš gergehii 2006, dasto gergehii nubbi 2007, guovttis 2008, okta 2010, okta 2011, ja okta nákkáhalai doavttirgrádii odđajagimánus 2015. Okta stipendiáhtta geahččala ain gávdnat ruhtadeddjiid vai beassá čadahit doavttirgrádabargu. Dušše okta stipendiáhtta lea oalát guođđán doavttirgrádaoahpu.

"Sámi dutkama prográmma II"

Lea logi jahkásaš prográmma, ja lea buoret vejolašvuolta geargat doavttirgrádain prográmmaáigodagas, na goit stipendiáhtain geat leat árrat álgán. Prográmmaáigodagas lea maid dat organiserejuvvon doavttirgrádaoahppu buorebut nannejuvvon ásahtusain. Dasa lassin lea Dutkanráđdi gáibidišgoahtán eambo ahte doavttirgrádistipendiáhtat galget čadnot suorit proševttaide, go orru nu ahte stipendiáhtaid birrasis lea mearkkašupmi dutkanbarguide.

Prográmma lea oktiibuot juolludan 15 doavttirgrádistipeandda. Juolludeamit leat juohkásan olles prográmmaáigodahkii, dat maŋemus stipendiáhtta álgá 2015. Danne ii sáhte vuordit ahte buohkat leat nákkáhallan ovdal áramusat 2019. Cuoŋománu 2015 ledje vihtta stipendiáhta nákkáhallan doavttirgrádii. Dat lea bealli sis geaid livčče sáhttán vuordit galgat geargat.

Dutkanrádis ii leat makkárga systemáhtalaš listu, mas oainnášii gergehuvvon doavttirgrádaid, mat leat boadusin iežaset juolludemiid maŋŋil, mii maid rievddadivčče jus prográmma oba ge ráhkada diekkár statistihka. Go geahččá golbma eará kulturdutkanprográmma, de čájehit dat ahte sámi prográmmat leat seamma dásis go dat.

6.3.3.4 Gos nákkahallojit doavttirgrádat?

Doavttirgrádistipendiáhtat, geain lea bargosadji universitehtas, nákkáhallet doppe. Sámi allaskuvlla njealji stipendiáhtas leat guovttes geargan. Soai leaba nákkáhallas Suomas. Dat guokte stipendiáhta áhahussuorggis leaba goappašagat nákkáhallas Tromssa universitehtas.

6.3.4 Sámi dutkanbirrasat: huksen ja ovdáneapmi áhahusain

"Sámi ja kvena giella, historjá ja kultuvrras" lei váldoulbmilin dahkat sámi kulturguorahallamiid dohkálažžan ja ollislažžan norgga humanisttalaš dutkamis. Juoga maid konkreetalaččat barge dan ulbmila joksat, de čadahii prográmma "áhahusdoarjjaáigodaga" 1986 gitta 1990 rádjái. Dien áigodagas ruhtaduvvui okta virgi ovdagihtii Tromssa universitehtas ja okta Čáhcesullo museas, ja áhahusat válde dasto badjelasaset ovddasvástádusa virggiide. Čadahedje maid máŋga doaibmabiju Sámi instituhtas. Go geahčaledje bargat áhahusdoaibmabijuin lullisámegielas, de ii dadi bahábut šaddan das mihkkege (geahča 6.3.7). Prográmma árvvoštallamis oaivvildit liikká ahte áhahusdoarjjaáigodat lihkostuvai.

"Sámi dutkama prográmmas" lei maid sierralágán áhahusstrategiija²⁹, mas lei ulbmil ovttasbargat universitehtaiguin ja allaskuvllaiguin, vai nanne dutkama vuodu sin bargguin sámi váttisvuodačuolmmaid ektui. Háliidedje maid kanaliseret dutkanáigumušaid stuorit fierpmádagaiguin, main geatnegahtá ovttasbargat eará áhahusaiguin. Prográmmastivrra iežaset árvvoštallamis eai lean duđavaččat dainna strategalaš barggu bohtosiiguin, vaikko dat čujuhii ahte muhtin proševttain ledje ovttasbargoguoimmit sihke siskkáldasat Norggas ja olggobealde ja ahte prográmma ruhtadii guokte fierpmádaga. Nubbi dain lei Álgoálbmotfierpmádat, maid Dutkanráđdi lei juo álgán ruhtadit ovdal go prográmma álggahuvvui. Geahča 6.2.3.1.

"Sámi dutkama prográmma II" ii namut áhahushuksema birra, muhto lea máŋgga geardde almmuhan ruđaid stuorit ovttasbargoproševttaide, áinnas gaskal máŋgga áhahusa.

Tromssa universitehta lea dat áhahus mii lea ožžon nannejuvvot sámi dutkama eanemusat dan golmma prográmmas. Prográmmas "Sámi ja kvena giella, historjá ja kultuvrras" ledje universitehtas golbma oahppostipeandda, njeallje prošektajuolludeami ja okta áhahusdoarjjadoaibmabidju. Sámi allaskuvla ii lean baljo áhahuvvon go diet prográmma lei doaimmas ja de ledje smávva vejolašvuodat leat eambbo oidnosis, muhto sii ožžo doarjaga ovttá professor II pedagogihkas viđa jahkái, dego áhahusgelbbolašvuodašuksendoaibmabidjun.

"Sámi dutkama prográmmas" lei Tromssa universitehtas okta poastadoavttirstipendiáhtta ja okta doavttirgrádistipendiáhtta, muhto ii oktage dutkanprošeakta. Sámi allaskuvllas ja Sámi Instituhtas, mat maŋŋil ovttastahttuiga, ledje oktiibuot njeallje dutkanprošeavtta ja guokte doavttirgrádistipendiáhta.

"Sámi dutkama prográmma II" leat Tromssa universitehtas 15 dutkanprošeavtta, ja dain leat guhtta mat gullet poastadoavttir ja/dahje doavttirgrádistipendiáhtaide, ja njeallje doavttirgrádistipendiáhta, mat eai gula makkárge dutkanprošektii. Sámi allaskuvllas leat golbma dutkanprošeavtta ja guokte doavttirgrádistipendiáhta. Sámi allaskuvla lea ožžon sullii

²⁹ "Sámi dutkama prográmma - Prográmmaaplána" s. 11

seamma ollu juolludemiid goappaš dain prográmmain Dutkanrádis, seammás go Tromssa universitehtii leat hui ollu lassanan juolludeamit vuosttaš prográmmas nubbái Norgga dutkanrádis.

6.3.5 Fágaid nannen

Gielladieđa lea fága mii eanemusat lea nannejuvvon dan golmma prográmma bokte; prográmma “Sámi ja kvena giella, historjá ja kultuvra”, “Sámi dutkama prográmma” ja “Sámi dutkama prográmma II”, ja lea čielga boadus buot prográmmaid čalmmustahttimis dán fágas (Geahča 3.6). Gielladieđa lea ožžon 24 juolludeami, main leat 11 dutkanprošeavtta, okta poastadoavttirstipeanda ja guhtta doavttirgrádstipeandda.

Dan nubbin stuorimus “fágii” leat juolluduvvon 22 doaresfágalaš ruhtadeami, mii jeavddalaččat lea lassanan vuosttaš prográmmas maŋemus prográmmii. Diet doallá bures deaivása, go dat guokte prográmma Norgga dutkanrádis leat ángiruššan dutkat fáttaid mat ledje veahkkin máŋgga fágii, seammás go Humanisttalaš dutkanrádđi fokuserii dušše árbevirolaš dutkanfágaid.

Dasto čuovvu historjá 20 juolludemiin. Eanas historjájuolludeami ledje iešgudetlágán prošeaktadoarjagat – eanas dain juolluduvvoje prográmmas “Sámi ja kvena giella, historjá ja kultuvra”, main ledje rievddadeaddji prošeaktasortta, mat dál manašii prošeaktadoarjjakategoriijai. Dat guokte prográmma Dutkanrádis leat oktiibuot juolludan guokte studeantastipeandda ja ovttá unnit dutkanprošeavtta historjáfágas.

Prográmmaid 4. stuorimus fága leat dáiddafága, oktan dujiin, masa leat 13 juolluduvvon. Guđas dain leat studeantastipeandda, muhto fágas lea maid okta dain stuorimus dutkanprográmmain “Sámi dutkama prográmma II”, mas earret eará lea poastadoavttir- ja golbma doavttirgrádstipeandda, ovttá dain lea Tromssa universitehta ruhtadan.

Antropologijafága, mas gánske livčče galgan vuordit eambbo bohtosiid, lea 5. Sajis ovcciin juolludemiin. Lea jáhkkimis nu ahte antropologija dutkan lea mielde máŋgga doaresfágalaš prošeavttas.

Prošeakta «Árbevirolaš máhttu ja hálddašeapmi vuonain, mas váldofádda ekovuogádagas ja kultureanadagas»³⁰ lea leamaš báikkálaš ekologalaš máhttu mearrasámi ássanguovlluin. Prošeavtta lea sámi guolástanfierpmádat Fávllis ovddidan, mas bargit leat dutkanásahusaiguin ja báikkálaš resursahálddašeami gelbbolašvuodaguovddážiin, riektegažaldagat ja kultuvrralaš fáttat mearrasámi guovlluin. Prošeakta lea čohkken dieđuid hálddašanrelevánta máhtus ja leat dutkan movt ovttasdoibmet ekovuogádagat, kultureanadagat ja báikkálašservodagat davvi vuonain, ja leat gávnahan stuora ekologalaš rievdamiid Porsáנגguvuonas ja Deanuvuonas. Sallit nálli lea fas buorránan, muhto leat unnit mearralottit, eará báikkálaš guollenálit ja stárravuovddit leat njiedjan, ja gáranasbáhti, njuorju, čavrris ja ruoššareabbá leat lassánan. Rievdamat leat šaddan go ođđa bivdinteknologiija ja hálddašanortnet leat diktán dán teknologiija leat guovlluin, gos manjil leat bohtán ipmirdit ahte livčče galgan gáhttejuvvot. Mearrasámi servodagain lea guolástusealáhus hedjonan, juoga mii mielddisbuktá unnit bargo- ja gávnadansajiid, ja nu maid unnit arenat mat oahpahit báikkálaš čehppodaga. Dát mielddisbuktá ahte dát máhttu ii ovdanbuktojuvvo mearrideddjiide. Dasto nannejuvvo dat ásymmetralaš oktavuoha gaskal báikkálašservodaga ja hálddašaneiseválddiid. Prošeavttas leat vásáhusat leamaš go leat čohkken ja systemáhtalaččat ordnen báikkálaš ekologalaš máhtu ja vugiid, go leat ásahan máhtovuorkká suorggis. Prošeakta lea maid deattuhan filmma metoden. Filbma “Livčče leamaš buorre mulljosáidi” čájeha iešgudetlágan čehppodaga Porsáנגguvuonas, ja prošeakta lea geavahan materiála oanehis filmmaide. Go leat ovttasbargan báikkálaš sámi ásahusaiguin (Sámi ealáhus- ja guorahallanguovddáš, Mearrasámi gelbbolašvuodaguovddáš ja Davvi álbmogiid guovddáš), de leat ásahusat sihkkarastan báikkálaš eaigátvuoda ja dábuhit dieđuid báikkálaš ekologalaš máhtus. Prošeavtta girjji, “Dalle go lei valjit guolli” almmuhii Mearrasámi gelbbolašvuodaguovddáš. Prošeakta lea maid ovttasbargan dutkiiguin ja stipendiáhtaiguin Canadas, USAs, Sveitsas ja Duiskkas.

6.3.6 Sámegiella

Prográmma “Sámi ja kvena giella, historjá ja kultuvra” válljii gielladutkama ovttá iežaset ángiruššansuorgin. Sihke grammatihkka, suopmandutkan, gielladikšun ja “praktihkalaš giellabargu” deattuhuvvui. Goitge ii oro nu ahte láchčojuvvui dilli earenoamážit vai sámegiella livčče leamaš dieđalašgiellan dutkanbarggus.

Goappaš Dutkanráđi prográmmain sámi dutkamis lea fuomášupmi dan guvlui leamaš ahte sámegiella geavahit, sihke gaskkustanoktavuodain ja iežas dan dutkamis. Lea čájehuvvon ahte dutkit geat čállet sámegillii, ráhkadit ođđa sámegielat doahpágiid, ja de leat dan bokte maiddái oazžume ođđa perspektiivva dutkamis. Goappaš prográmmat leat ávžžuhan dasa ja leat dasa lassin juolludan ruđaid Sámi dieđalaš áigečállagii, mii almmuha vuodđobargguid sámegillii.

Eai leat systemáhtalaččat guorahallan man dávjá dutkanbarggut leat sámegillii, muhto gaskaárvoštallamis “Sámi dutkama prográmma II” (geahča 6.2.6.3) čoahkkáigeassá prográmmastivra ahte lea juolluduvvon doarjja ovttá doavttirgrádstipendii, mas lea davvisámegiella bargogiellan ja ovttá sámegielat dutkanprošektii. Golmma eará dutkanprošeavttas lea sámegiella girjjálašvuodas, estetihkalaš terminologiijas ja njálmmálaš gielas guovddáš oassin sin váttisvuodačuolmmain, ja daid ferte dan dihte oaidnit mávssolažžan go galggašii sámegiella ovdánahttit dieđalašgiellan.

³⁰Prošeakta ruhtaduvvui áigodagas 2008-2012. Dan hálddašii Tromssa universitehta, maid seniordutki Einar Eypórsson jodihii, Norgga kulturdutkama instituhtta (NKI).

Okta doavttirgráda sámi báikenamaid dáruiduhttimis lea jotkon dutkanprošeaktan, mas sápmelaččaid vásáhusat buohtastahttojit maoriiguin Ođđa Zealaddas.

Vuodđoláhka bijai vuodđogeaddggi ođđaigásaš norgga našuvdnahuksemii. Dat ođđaigásaš álbmotlaš ipmárdus čuožai earret eará dáruiduhttimii dánska čállingielas Norggas. Loahpageahčen uniovdnaáiggi válđui dát politihkka atnui sáme giela ja kvenagiela ektui. 1870-jagiin hábmejuvvui báikenammapolitihkka ahte galge dáruiduhttit sámi báikenamaid. Dat mañemus njuolggadus galggai dáruiduhttit dállo- ja doallonamaid, mii hábmejuvvui eananvuovdinláhki 1902. Das daddjui ahte buot dállo- ja doallonamat galge leat dárogillii. Diet mearráduš ii rievdan ovdal go 1970-logus. Sámi namat seilo dušše njálmmálaččat sápmelaččaid gaskkas, ja eiseválddit ledje ráhkadan gova norgga ássamis miehtá riikka..

Dál lea sámi álbmot oččodeame ruovttoluotta rivttiid maid leat massán. Riikkaidgaskasaš oktavuodas lea diet fenomena dovddusin dego “dekoloniseremin”. 1990-logus bođii Norgii *Báikenammaláhka*, ja dan rájes lea báikenamain riektesuodjalus – maiddá sámi ja kvena namain. Doppe gos sámi ja/dahje kvena namain lea historjjálaš legitimitahta, doppe galget dat namat čállot šilittaide, ja eará almmolaš oktavuodain, fárrolaga dárogiel namain.

Sámi luonddugáhtten lea dađistaga dohkkehuvvon ja válđon atnui kártaide. Lea váddásit leamaš dállo- ja doallonamaiguin, mii lei nu garrasit gildojuvvon muitaleames oktan dainna ovdalaš nammapolitihkain. Dállo- ja doallonamat leat dávjá vuodđun gili- dahje báikegoddinamaide, ja dat leat dat namat mat čužžot geaidnošilttain ja kártaid. Namat mat galget almmolaččat gullot, leat dat maid báikkiolbmot atnet, dadjá láhka. Danne sáhttet báikkiin dávjá namat mángga gillii. Go guoská giliid namaide, de lea suohkan mii dan mearrida. Báikenammaláhka lea mielddisbuktán digašallamiid earenoamáziid dan ektui ahte lea go riekti guovtte- dahje mánggagielat namaid geavahit.

Go guoská boares namaide, maid álgoálbmogat leat bidjan báikkiide, galget fas váldot atnui, de šaddet garra dovdduide čuoheci digašallamat. Digašallojit dárus-sámi guovlluin, ja guovlluin gos maorit orrot Ođđa Zealaddas. Báikenamma lea čatnasan identitehtii, ja dat leat nanu symbolat sihke historjái ja rivttiide. Guovtteoavilvuohka guoská dasa geas lea riekti dárkkistit gielalaš eanadagaid go guoská báikenamaide ja makkár namaid lea riekti vuhtiváldit almmolaš oktavuodas. Ákkastallamat leat dávjá giela árvvus atnima ektui – ja jurdda kultuvrralaš ja gielalaš ovtadássásašvuhtii lea vuos ođas.³¹

6.3.7 Smávva sámi giellaguovllut

Buot dutkanprográmmat leat earenoamáziid fuomášuhtán “minoritehtaid minoritehtas”, nugo lulli- ja julevsámi guovlluid Norggas. “Sámi ja kvena giella, historjái ja kultuvra” prográmmas lei sierra ášahusdoarjjadoaimbidju mas galge álggahit kártet vejolaš studeantaid lullisámi birrasiin, dasto almmuhit stipeandda, ja de dutkanstipeandda lullisámegiela. Dađi bahábut nagodedje gávdnat *ovtta* vejolaš studeantastipendiáhta, muhto prográmma ruhtadii guokte prošeavtta lullisámi historjjás. Árvvoštallanrapporta cuiggodii go lullisámegiel dutkan bođii hejot ovdán prográmmas.

“Sámi dutkama prográmmas” lei *Kultuvrralaš variašuvdna ja áiggi ja saji mánggadáfotvuohka*, mii lei dakkár maid sii vuoruhedje, ja čiekŋudedje dan nugo “komparatiiva oainnut ja fáttat ja suorggit mat leat unnán dutkojuvvon dássázi”³². Prográmma ruhtadii guokte dutkanprošeavtta ja guokte studeantastipeandda lullisámegiela, historjjás ja riektediehtagis, ja dasa lassin ovttastuorit prošeavtta julevsámegiela dili birra, “Čearddalaš gaskavuodat Davvi Nordlánddas”.

³¹ Čilgejuvni lea oaiduvvon veršuvdna prošeaktajođiheaddji jearahallamis, vuosttaš amanueansa Kaisa Rautio Helander, Sámi allaskuvla. Jearahallama lea seniorráđdeaddi Brita Skuland čállán ja almmuhan Dutkanráđi neahttasiidui 6.2.2014. Kaisa R. Helanderis lei váldofágastipeanda prográmmas “Sámi ja kvena giella, historjái ja kultuvra” 1988-1990, doavttirgrádistipeanda “Sámi dutkama prográmmas” 2002-2005 ja dutkanprošeaktaruđat “Sámi dutkama prográmma II” 2010-2013, ja buot lei báikenammaváttisvuodaid birra. Doavttirgrádačálus ja dutkanbarggut čállojedje sáme gillii.

³² “Sámi dutkama prográmma - Prográmma-plána” s. 20.

"Sámi dutkama prográmma II" jatkii dan ovddit prográmma vuoruhemiiguin, mii lei okta ulbmiliiguin sis. Kapihttalís *Obbalaš perspektiivvat*³³ lea vuolit kapihtal, *Máנגgabealátvuohta ja variašuvdna*, mas gesso ovdán earenoamáš hástalussan lasihit dutkanfágalaš máhtu lullisápmelaččaid birra. Vuolit kapihttalís *Kultuvrralaš ja gielalaš variašuvdna* viiddiduvvo perspektiiva fátmastit maid julevsámegiela ja nuortalašgiela. Prográmma lea ruhtadan guhitta doavttirgráda, guhitta dutkanprošeavtta ja ovttá ovdaprošeavtta mii guorahallá váttisvuođačuolmmaid mat gusket daidda minoritehtaide, arkeologijjas, gielas, riektediehtagis, oahpahas ja iešguđet kultuvrralaš aspeavttain. Lassin lulli- ja julevsámegielas lea maid bihtánsámegielproseakta, ja njeallje prošeavtta ruošša sápmelaččaid dili birra.

6.3.8 Gaskkusteapmi

Buot prográmmat leat háliidan oažžut dieđuid iežaset sisdoalus ja doaibmajuid ja prošeavttaid bohtosiid oažžut almmuhuvvot. Prográmmat leat goitge válljen iešguđetlágán vugiid ja čovdosiid.

"Prográmma sámi ja kvena gielas, historijjas ja kultuvrras"

lágidii 1985 mediaseminára prográmma birra, ráhkadedje diehtujuohkinmateriálaid ja ožžo ráhkaduvvot sierra nummára bláđis "Dutkanodđasat", mii lei NDDDa populereadieđalaš dutkanbláđdi. Dasa lassin lágidii prográmma golbma dutkanseminára. Guokte dain ledje sámi dutkama birra: okta seminára dieđalaš teorehtalaš gažaldagain, mat gulle dutkamii ja okta seminára humanisttalaš ja servodatdieđalaš minoritehtadutkamis, mas eambo deattuhuvvui dihto dutkanprošeavttaid birra go obbalaš dieđalašteoriija birra. Dasa lassin ledjet dutkit aktiivvalaš gaskkusteaddjit ieža. Álttá-ášši ektui šadde mángga prošeavtta beroštahttin mediaide, ja mángga dutki prográmmas válljejuvvojedje juohkit dieđuid almmolaš guorahallamiidda.

"Sámi dutkama prográmma"

lágidii guokte konferánssa – okta sámi dutkama rekrutterema birra ja nubbi fas suorggi máhttodili birra. Rekrutterenkonferánssas lei riikkaidgaskasaš oassi alit oahpu rekrutteremii obbalaččat ja sámi oassi mas ovdanbukte vásáhusaid ja hástalusaid sámegiela dutkamis ja dutkamat čađahuvvon sámegillii. Máhttostáhtuskonferánssa lei kártema ja dutkandárbbu birra. Vásáhusat dutkanfierpmádagain, dutkanovttasbargguin ja gaskkusteapmi sisriikkalaččat ja davviriikkalaš dásis guorahallui, ja biddjui fuomášupmi dutkanpolitihkalaš mihttomeriide ja hástalusaide sihke dutkanprošeavttain ja fierpmádatovttasbargguin.

Prográmma ruhtadii maiddá diehtovuodu dutkanprošeavttaid registreremii. Diet lei oassin barggus ásaht máhttostáhtusa suorggis. Dađi bahábut ii olahán dutkanberrasiidda doarvái bures ávki registreret prošeavttaid diehtovuđui, ja diehtovuoduin eai šat joatkán moadde jagi maŋŋil.

"Dutkanbeaivvit" ledje buorit diehtujuohkinkanála dán prográmmas. 17 lágideami ruhtadii prográmma, gos besse juohkit dieđuid dan riikaviidosas "goavddi" vuolde. Prográmma

³³ "Sámi dutkama prográmma II 2007-2017 – Prográmmaplána" s. 6-8

juolludii maid doarjaga guovtti eará lágideapmái, almmuhii njeallje girjji ja juolludii doarjaga áigečállagiidda – guovtte geardde Sámi dieđalaš áigečállagii ja oktii populæradieđalaš áigečállagii Bårjås. Dasa lassin doarjjui prográmma guokte filmaprošeavtta: meahcásteami ja verddevuoda birra ja Riddu Riđđu-festivála identitehtaprošeakta.

"Sámi dutkama prográmma II"

mearridii sierra gaskkustanplána, nugo Dutkanráđdi dál vuordá juohke iežaset prográmmas. Doppe dárkkuhedje ahte lea eanas dutkiid ovddasvástádus gaskkustit dutkamušaid ja maid daid ásahusaid gos dutkan dáhpáhuvá, muhto ahte berrejit bidjat gaskkustanolggosgoluid mielde iežaset ohcamušbušeahtaide. Go leat geahčadan prošeavttaid ovdanbuktimiid 2012, de ledje leamaš ollu doaimmat, sihke dábalaš gaskkustanvuogit nugo girjjit ja konferánsasáhkavuorut, ja maddái kurssat, seminárat, álbmotčoahkkimat ja filmmat. Prográmma lea dasa lassin almmuhan gaskkustandoarjaga jahkásaččat. 2009 rájes lea earenoamážiid deattuhuvvon almmuhit sámegillii. Doarjja jorgaleapmái lea almmuhuvvon guovtte geardde. Prográmma lea dorjon olggosaddit guokte doavttirgrádabarggu davvisámegillii ja ovttá masterbarggu upmisámegillii, artihkalčoakkáldaga duoji birra ja guokte nummára Sámi dieđalaš áigečállaga, buot dát ledje sámegillii. Dasa lassin lea juolluduvvon doarjja davvisámegielat jorgaleapmái diehtočállosa polára diliin, mii almmuhuvvui mielddusin Dutkanrádi mánáidbláđđái "Nysgjerrigper" nr. 3/07 riikkaidviidosáš polárajagi oktavuodas.

2012 lágidii prográmma konferánssa gos máŋga prográmma dutkin ja stipendiáhtain ovdanbukte iežaset dutkanbohtosiid, surggiin árbevirolašmáhtus, gielas, sámi servodat dološ ja odđa áiggis, hálddašan- ja riekteváttisvuodas. Guokte oasi ledje biddjon Guoládaga sápmelaččaid dili birra ja professorá Nils Butenschøn ovdanbuvttii guorahallama "Guhkes luottaid mielde".³⁴ Loahpalaččat digaštalle earret eará vejolaš vuostálasvuodaid mat šaddet sámegiela dieđalašgiela ovddideamis, muhto bođii maid ovdán ahte fuolastuvve go leat beare unnán sápmelaččat geat beroštedje prográmmas.

Prográmma lea maid lágidan seminára doavttirgrádistipendiáhtaide, mas gaskkusteapmi lei fáddán ja gos stipendiáhtat ožžo konkrehtalaš rávvagiid movt sáhte almmuhit prošeavttaideaset.

6.3.9 Dahkat riikkaidgaskasažžan

Dahkat dutkamiid riikkaidgaskasažžan lea dađistaga šaddan deháleabbo oassi Dutkanrádis, ja prográmmain vurdojuvvo čielgaseabbo ahte dahkat riikkaidgaskasažžan iežaset prošeaktaárvobáhpriid.

Dat guokte sámi prográmma Dutkanrádis leat doaimmahan čielga gaskariikkalaš perspektiivvaid iežaset prográmmaplánaide. "Sámi dutkamuša prográmma" heivehii iežaset riikkaidgaskasaš strategiija ON álgoálbmot logijahkáii 1995-2005 ja oavvildedje ahte guovddáš fáddá riikkaidgaskasaš dutkandialogas sáhtášii leat teorijja ja metodaovddideapmi oktavuodain gos dávjá deattuhuvvo njálmmálaš oahpaheapmái. Prográmmaplána geažuhii ahte prográmma sáhtášii leat veahkin vai sámi dutkan ovdánivčče gaskariikkalaš oktavuodain.

³⁴ Jf. vuolitrvadadiehtu 10.

Prográmmastivrra iežaset árvvoštallan čájehii ahte mángga proševttas ledje riikkaidgaskasaš oktavuodát ja ovttasbarga olgoriikka dutkiiguin, muhto čoahkkáigesse ahte dutkiin dán prográmmas jáhkkimis ii lean eambo riikkaidgaskasaš ovttasbargu go dan maid sáhtte vuordit juo dutkin.

“Sámi dutkama prográmma II” lea kapihtal riikkaidgaskasaš ovttasbarggu birra prográmmaplánas. Kapihtal čujuha ahte daid mañemus jagiid ovdáneapmi lea čájehan ahte prográmma berre deattuhit eambo mihtu, mas ulbmil lea riikkaidgaskasaččat ovttasbargat dutkanbirrasiiguin Norggas ja heivvolaš olgoriikka dutkanbirrasiiguin, sihke obbalaččat, sámi rámmaid siskkobealde ja oassin álgoálbmotdutkanii. Earret eará bohtá davviguovlluid ovdáneapmi mearkkašit álgoálbmogiidda ođđa hástalusaid, ja dutkojuvvon máhttu bohtá leat váldofáktorin. Hástalus bohtá leat oažžut ovdán arktalaš álbmoga iežas luonddu- ja kulturproseassaid ipmárdusa davviguovlluide.

Prográmma ii leat almmuhan earenoamáš gaskariikkalašdoaimbajuid, muhto 2010 rájes leat eambo deattuhan ovttasbargui gaskal ášahusaid, ja 2015 namuhan vel “Olgoriikka ášahusaiguin”. Maiddái dán prográmmas orru dán rádjái nu ahte gaskariikkalaš ovttasbargu lea vurdojuvvon dásis.

6.3.10 Sámi dutkanprográmmat Dutkanrádis heivehuvvon dárbuid mielde

Dutkanráddi lea dađi mielde ráhkadan oalle čavga struktuvrra go guoská almmuhanvejolašvuodaide ja doaimbajuide iežaset prográmmain. Sámi dutkamiid prográmmaide leat goitge juolluduvvon muhtin sierraortnegat:

- *Studeantastipeanda* lea stipeanda maid Dutkanráddi ii šat geavat dábálaš ortnegis. Muhtin prográmmat rahpet diekkár stipeanddaid oassin dutkanproševttaide. “Sámi dutkama prográmma II” lea ain joatkán vejolašvuodain almmuhit ovttaskas studeantastipeandda, go leat oaidnán ahte dáppe lei eambo dárbu go eará dutkanguovlluin.
- *Ovttaskas doavttirgrádstipeanda* iige leat dakkár kategoriija mii adno eará oktavuodain Dutkanrádis. Doavttirgrádstipeanddat leat dál oassin stuořit dutkanproševttain. Sivvan dasa lea go oidnet ahte bagadallandilli buorrána go lea oassin dutkanjoavkkus, ja de lea maid buoret vejolašvuolta geargat doavttirgrádain stipeandaáigodagas. Sámi dutkamis leat goitge vuhtii váldán ahte muhtin dutkanbirrasat leat ain vuos nu smávvat eaige leat návccat hukset stuořit proševttaid main sáhttet doavttirgrádstipendiáhtat leat mielde, nu ahte ovttaskas doavttirgrádstipeanda lea ollu adnon kategoriija dan guovtti prográmmas Dutkanrádis.
- *Nissonolbmot eai vuoruhuvvo*: dábálaččat galget buot Dutkanrádi ruhtaalmmuheamit sisttisdoallat oasi dan ektui ahte Dutkanráddi áigu heivehit vai nannejit nissonolbmuid rekrutterema fágaide, main leat unnán nissonolbmuidoassi, ja ráhkadit doaimbajuid vai nissonolbmuid oassi lassána fásta dieđalaš virggiin. Sámi dutkamis eai leat oaidnán dárbbu diekkár heiveheapmái, jf. kap. 3.3. Dien árvvoštallet sierra juohke almmuheami oktavuodas.
- *Prošeaktačilgehus sámegillii*: sámegiela geavahit dutkamis ii lean čielga fáddán Humanisttalaš rádi dutkamis, vaikko vel prográmmas lei fokus gielladutkanii. Dat

guokte prográmma leat baicca háliidan ovdánahttit sámegeiela dieđalašgiellan. Lea deattuhuvvon ahte geavahit sámegeiela dutkanproseassas, ja goappaš prográmmat leat rahpan vejolašvuoda ahte prošeaktačilgehusat leat sámegillii. Praktikalaš sivaidda geažil dárbbáša Dutkanráđđi dárogillii dahje engelasgillii, nu ahte ohccit leat ferten jorgaluvvon mildosa bidjat ohcama fárrui, maid Dutkanráđđi lea ruhtadan. Diet lea leamaš sierra ortnet dán guovtti prográmmas.

6.3.11 Departemeanttaid rolla

Sámi dutkamiid prográmmat leat ja leat leamaš vuodđodutkanprográmmat. HDR ii lean oktage sektordepartemeanta mielde ruhtadeamis, ruđat juhkkodje Ráđi juolludeamis dalá Girko- ja oahpahusdepartemeantas³⁵. Norgga dutkanráđis ruhtadit eanas departemeantat dutkamiid iežaset surggiin, maiddái vuodđodutkanprográmmain. “Sámi dutkama prográmmas” lei Kommunála- ja regionáladepartemeanta, maŋŋil Bargo- ja searváidathtindepartemeanta³⁶ miellahtun prográmmastivrras. 2003 bodii guorahallan “Departemeanttaid sektorovddasvástádus dutkamis”³⁷. Doppe ávžžuhuvvojit sektordepartemeanttat ahte eai searvva Dutkanráđi stivrraide ja lávdegottiide. “Sámi dutkama prográmma II” lea Dutkanráđđi goitge sávvan oazžut mielde áirasa Kommunáladepartemeantas, muhto dán háve observatevran.

Máhtodepartemeanta hálldaša iežaset dutkanovddasvástádusa sámi guovlluin go bidjá njuolggadusaid bajit dásis, maiddái Dutkanráđđái, mii lea čállojuvvon Stádabušehttii ja dutkandieđáhusaide. Sáhttet háliidit oazžut guorahallot dilálašvuodaid mat gusket sámi dutkamii dahje sisdoalu hárrái dan ođđa dutkanprográmmas.

Kommunáladepartemeantas lea dat bajimus ovddasvástádus Norgga sámeapolitihkas ja lea, sihke iežaset juolludanreivviid bokte Dutkanráđđái ja iežaset sajádagain prográmmastivrrain, sávvan leat searvvis prográmmas. Diet sávaldagat lea eanas fokus daidda smávit sámegeielaide ja kultuvrraide, geahča 6.3.7.

³⁵ Dutkanpolitihka bajit ovddasvástádus lea leamaš iešguđet departemeanttaid vuolde ollu jagiid. 2015 lea Máhtodepartemeantas ovddasvástádus.

³⁶ Sámeapolitihka ovddasvástádus lea maid leamaš maŋŋga departemeanta vuolde. 2015 lea Kommunála- ja ođasmahttindepartemeantas ovddasvástádus.

³⁷ *Departemeanttaid sektorovddasvástádus dutkamii. Loahpparaportta lea Oahpahus- ja dutkandepartemeanta čállán. Raporta 2004*

Čoahkkáigeassu

Dutkanráđi veahkki oažžut huksejuvvot sámi dutkanbirrasiid ja rekrutteret sámi dutkamii humaniora ja servodatdiehtagis lea leamaš mearkkašahti. Álggos ángirušše earenoamážiid studeantastipeanddaid, prográmmaid bokte mas hui čielgasit oččodedje ovttaskasdutkiid, stipendiáhtaid ja ásahusdoarjagiid, gitta stuorit doaresfágalaš prošeavttaide, main árjjat ledje heivehuvvon sámi dutkandárbbuide. Dat leat leamaš veahkkin čatname lagat oktavuodaid sámi dutkanbirrasiin Norggas. Earenoamášvuohta Norgga ángiruššamiin lea ahte lea doaibman bisánkeahtá 1976 rájes. Humanisttalaš ja servodatdieđadutkamis Dutkanráđis lea dušše dat friddja prošeaktadoarjja mii sáhtá čájehit sullásaš guhkesáigásaš doaimma. Lea duodai hállu ahte Dutkanráđi fas álggaha ođđa prográmma sámi dutkamii go dálá prográmma loahpahuvo. Leat mávssolaš váttisvuođačuolbma sámi servodagas maid humanisttalaš ja servodatdieđa prográmma okto ii sáhte gokčat. Dan dihte berre Dutkanráđi álggahit prográmma fáttaide ja váttisvuođačuolmmaide earret eará stuora osiin dálkkádat-, biras- ja boazodoalloodutkamis, nugo Sámediggi ja dat mañemus dutkandieđáhus leat sávvan³⁸.

³⁸St. dieđ. nr. 18 (2012-2013) *Guhkes linnját – máhttu addá vejolašvuođaid* dadjet iežaset prográmmačilgehusas ná: Lea mearrideaddjin ahte álgoálbmogiin lea vejolašvuohta viidásit fievrredit iežaset máhtu ja gelbbolašvuođa vuodđun váikkuheapmái ja oassin dan obbalaš servodatovdáneapmái, earenoamážiid davviguovlluin. Diet guoská sihke ekonomalaš, kultuvrralaš, ealáhuspolitihkalaš ja resursa- ja geopolitihkalaš rievdademiide. Diet guoská rievdamiidda dálkkádagas, ekologijjas, luonddus ja birrasis davvin. Lea seammás dehálaš ahte dát máhttu lea searvvis máhttoovdáneamis muđui ja lea leamaš olámuttos hálddašeamis ja ealáhusain.